ความเข้าใจเรื่อง นิพพาน

พระนิพนธ์

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช

ความเข้าใจเรื่องนิพพาน

พระนิพนธ์
สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ความเข้าใจเรื่องนิพพาน

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ
สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน)
ความเข้าใจเรื่องนิพพาน.-- พิมพ์ครั้งที่ 4.--
กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2553.
57 **หน้า**
1. **นิพพาน.-- I. ชื่อเรื่อง**
294.3122

ISBN 974-580-948-9

พิมพ์ครั้งที่ ๔/๒๕๕๓ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม
ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา นายจิรายนต์ สังฆสุวรรณ
พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
๑๒๙ หมู่ ๓ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี ต.ศาลายา
อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐
โทร. ๐-๒๘๐๐ ๒๓๗๓-๔

คำนำ

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีนโยบายที่จะจัดพิมพ์หนังสือทางพระพุทธศาสนา เพื่อประชาชนทุกระดับชั้น สามารถอ่านศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธศาสนาได้โดยง่าย อันจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดสันติสุขแก่ชีวิตและสังคม ทั้งจะเป็นการช่วยกันดำรงและส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้สถิตสถาพรสืบไปด้วย

มหามกุฏราชวิทยาลัยได้พิจารณาเห็นว่า พระนิพนธ์ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เหมาะสมเป็นอย่างยิ่งที่จะจัดพิมพ์เผยแพร่ตามนโยบายดังกล่าว เพราะเป็นพระนิพนธ์ที่ประกอบด้วยสารัตถะครบถ้วนสมบูรณ์ อ่านเข้าใจง่ายสำหรับผู้อ่านทุกระดับชั้น

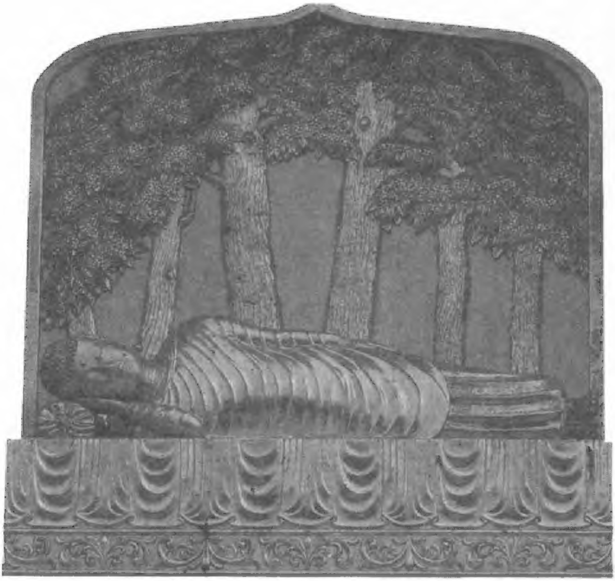
เรื่อง "ความเข้าใจเรื่องนิพพาน" นี้ เป็นพระนิพนธ์ที่อธิบายสัจจธรรมเรื่องนิพพาน เนื้อหาไม่ยาก และไม่ง่ายจนเกินไป ทั้งไม่ยาวและไม่สั้น แต่มีเนื้อหาเพียงพอที่จะทำให้ผู้อ่านได้ความรู้ความเข้าใจเรื่องนิพพานได้เป็นอย่างดียิ่ง

(พระมหารัชมงคลดิลก)

ผู้อำนวยการ

มหามกุฏราชวิทยาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์
มกราคม ๒๕๔๒

สารบาญ

โมกขธรรมเมื่อก่อนตรัสรู้

โมกขธรรมเมื่อก่อนตรัสรู้

ผู้ที่ได้ศึกษาพุทธประวัติคงจะระลึกจำได้ว่า ก่อนแต่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ ได้ทรงเป็นพระราชกุมารเป็นองค์รัชทายาทแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ของแคว้นสักกะ ได้ทอดพระเนตรเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะ จึงได้ทรงพิจารณาน้อมเข้ามาว่า ทุกคนผู้เกิดมาก็ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย ไม่มีใครจะเว้นไปได้ จึงได้ทรงปรารถนาโมกขธรรม ธรรมเป็นเครื่องหลุดพ้น โดยที่ได้ทรงพิจารณาเห็นว่า สิ่งทั้งหลายในโลกนี้มักมีอยู่เป็นคู่กัน เช่นมีร้อนก็มีเย็น มีมืดก็มีสว่าง ฉะนั้น เมื่อมีแก่เจ็บตายก็จะต้องมีไม่แก่ไม่เจ็บไม่ตาย ทรงปรารถนาจะพบกับความไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตายนั้น อันเรียกว่า โมกขธรรม แปลว่าธรรม

เป็นเครื่องหลุดพ้น หมายความว่า พ้นจากแก่ เจ็บ ตาย เมื่อพ้นจากแก่เจ็บตายได้ก็ไม่แก่ไม่เจ็บไม่ตาย ทรงปรารถนาภาวะเช่นนั้น คือไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย ซึ่งทรงคาดคิดว่าจะต้องมี เพราะสิ่งทั้งหลายในโลกนี้มีเป็นคู่กันดังกล่าวแล้ว จึงได้มีพระหฤทัยน้อมไปในการบวช ทรงเห็นว่าผู้บวชมีโอกาสช่องว่างที่จะปฏิบัติ เพื่อให้ประสบกับธรรมอันเป็นเครื่องพ้นนี้ ซึ่งทรงเห็นว่าเป็นของลุ่มลึก ถ้าเป็นฆราวาสอยู่ก็จะไม่สามารถปฏิบัติเพื่อให้พบได้ เพราะฆราวาสมีสิ่งกังวลห่วงใยอาลัยทั้งหลายเป็นอันมากรอบด้าน จึงได้ทรงสละเครื่องผูกพันทางฆราวาสหมดทุกอย่าง เสด็จออกทรงผนวช แล้วทรงแสวงหาโมกขธรรม จนถึงได้ทรงพบทางอันเรียกว่า "มัชฌิมาปฏิปทา" ข้อปฏิบัติที่เป็นหนทางกลาง

ได้ทรงปฏิบัติดำเนินไปในทางนี้อย่างสมบูรณ์ แล้วจึงได้ตรัสรู้พระธรรม ทรงพอพระหฤทัยว่า รู้แล้ว อันหมายความได้ว่า ได้ทรงประสบโมกขธรรมแล้ว เพราะได้ตรัสรู้พระธรรมดังกล่าวนี้ เราทั้งหลายจึงได้สวดสดุดีพระคุณของพระองค์ว่า "อรหัง สัมมาสัมพุทโธ" เป็นต้น กล่าวสั้น ๆ ว่า "พระพุทธเจ้า"

คราวนี้ก็มีปัญหาว่า ได้เสด็จประกาศพระพุทธศาสนาอยู่ ๔๕ ปี ก็เสด็จดับขันธปรินิพพาน แล้วก็ได้มีการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ยังเหลืออยู่แต่พระบรมสารีริกธาตุเป็นที่เคารพนับถือบูชาอยู่ในโลก จึงมีปัญหาว่าเมื่อเป็นเช่นนั้นจะชื่อว่าได้

ทรงประสบโมกขธรรมอย่างไร เพราะว่าได้ทรงตั้งพระปณิธานไว้ว่า โมกขธรรมที่ทรงคาดคิดไว้นั้นก็คือไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย ทรงเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย ก็ทรงสังเวชพระหฤทัย ก็ทรงต้องการที่จะไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย แต่ครั้นเมื่อได้ตรัสรู้พระธรรม ทรงพอพระหฤทัยว่ารู้แล้ว ก็คือได้พบกับโมกขธรรมนั้นแล้ว ก็ยังต้องเสด็จดับขันธปรินิพพาน ต้องมีการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ เพราะฉะนั้น เมื่อมองดูที่ร่างกายก็ต้องทรงแก่ ทรงเจ็บแล้วก็ตาย แต่เรียกว่าดับขันธปรินิพพาน

ฉะนั้น คำว่าโมกขธรรมจะพึงหมายอย่างไร ข้อนี้เป็นข้อที่ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาสมควรที่จะใคร่ครวญพิจารณาให้ทราบ แม้โดยทางปริยัติคือทางตำราที่จะพึงอธิบายได้ ขอให้สังเกตว่า ในครั้งนั้นไม่ได้กล่าวถึงคนเกิด กล่าวถึงแต่คนแก่ คนเจ็บ คนตาย ทรงเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย ก็ทรงสลดพระหฤทัย แต่ว่าจะว่าไม่กล่าวถึงเรื่องคนเกิดเลยก็ไม่ได้ เพราะตอนที่จะเสด็จออกทรงผนวชจริงนั้น ก็เกี่ยวกับคนเกิดเหมือนกัน ดั่งที่มีเล่าในพุทธประวัติว่า พระนางพิมพาหรือยโสธรา ซึ่งเป็นพระชายาแห่งพระราชกุมาร ได้ประสูติพระโอรสคือพระราหุล เมื่อได้ทรงทราบข่าวประสูติพระราหุล ก็ได้ทรงมีพระดำริขึ้นอีกว่า ห่วงเป็นเครื่องผูกพันได้บังเกิดขึ้นอีกห่วงหนึ่งแล้ว และก็ได้ทรงตัดสินพระหฤทัยเด็ดขาดว่า จะต้องเสด็จออกทรงผนวชทีเดียว จึงได้เสด็จออกทรงผนวชในวันนั้น ดังนี้

แต่ว่าไม่ได้แสดงคนเกิดในฐานะเป็นเทวทูต เหมือนดังคนแก่ คนเจ็บ คนตาย

และก็กล่าวได้ว่า เรื่องคนเกิดก็เป็นเหตุอันหนึ่งประกอบเข้าด้วย ในอันที่ทำให้ทรงตัดสินพระหฤทัยเด็ดขาดเพื่อที่จะทรงผนวช แต่ว่าตามพุทธประวัตินั้นแสดงว่า พระดำริถึงเมื่อพระราหุลประสูตินั้น เป็นคนละอย่างกับพระดำริถึงเมื่อทรงพบคนแก่ คนเจ็บ คนตาย อันเรียกว่าเทวทูต ทรงดำริถึงพระราหุลเมื่อประสูติในฐานะที่เป็นห่วงผูกพัน แต่ว่าทรงดำริถึงคนแก่ คนเจ็บ คนตาย ในฐานะที่เป็นทุกข์ที่ไม่พึงปรารถนาจริง ๆ โดยที่ทรงน้อมเข้ามาว่า ทุกคนต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย แต่หาได้น้อมเข้ามาว่าต้องเกิดไม่ ทุกคนต้องแก่ต้องเจ็บ ต้องตาย ก็คล้าย ๆ กับว่าในขณะนั้นทรงไม่ต้องการแก่ เจ็บ ตาย แต่คล้าย ๆ กับว่าต้องการเกิด เกิดชนิดที่ดำรงอยู่โดยไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย ที่เรียกว่าดำรงอยู่เป็นนิรันดรคือตลอดไป และความคิดอย่างนี้แม้คนในปัจจุบันภายหลังนี้ก็มีเหมือนกัน แต่ว่าเดี๋ยวนี้อาจจะมีน้อย เมื่อไม่สู้นานมานี้ก็ยังพบ คือคนที่เที่ยวแสวงหาสมุนไพร อันเป็นยาอายุวัฒนะ ที่เมื่อเอามาผสมเป็นยาและบริโภคใช้แล้วจะไม่แก่ และพูดอย่างเกรงใจหน่อยว่าอายุยืนมาก ถ้าเป็นความต้องการอย่างเต็มที่แล้ว ก็ไม่แก่ไม่เจ็บไม่ตาย และลัทธิภายนอกพระพุทธศาสนา ที่เป็นศาสนาก็ดี หรือจะเป็นเพียงลัทธิปฏิบัติกันไม่เป็นศาสนาก็ดี

ก็มีแสดงอยู่ทั่วไปในแบบที่เรียกว่า เกิดแต่ว่าไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย ดำรงอยู่ชั่วนิรันดร อย่างในศาสนาพราหมณ์ที่บังเกิดขึ้นก่อนพุทธศาสนา ถ้าเป็นลัทธิพราหมณ์ทั่ว ๆ ไป ที่นับถือพระพรหมเป็นสูงสุดมาก่อน ก็แสดงว่าพระพรหมเป็นอมตะ ไม่ตายเหมือนกัน คือไปเกิดเป็นพรหมแล้วก็ไม่ตาย จึงแสดงทางปฏิบัติต่าง ๆ เพื่อที่จะให้บังเกิดเป็นพรหม

ในลัทธิศาสนาพราหมณ์ ที่เป็นอุปนิษัท แสดงมาทางปรมัตถะ ทางธรรมาธิษฐาน คือยกเอาธรรมเป็นที่ตั้ง ก็ยังแสดงยืนยันว่า มีอัตตาหรืออาตมันในทุก ๆ คน อาตมันหรืออัตตาเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ไม่ตายตลอดไป แต่ว่าเป็นชนิดที่เกิดอีกจนกว่าที่จะอบรมอย่างเต็มที่ แล้วก็เลื่อนขึ้นเป็นมหาตมันหรือมหัตตาที่ไปเรียกใช้ยกย่องบางคนว่า มหาตมะ เช่น มหาตมะคานธี ก็มาจากมหาตมันหรือมหัตตา แปลว่า อัตตาใหญ่ ครั้นเมื่ออัตตาใหญ่นี้สิ้นชีพในชาตินี้ อัตตาใหญ่ก็ไปเข้ารูปในปรมาตมัน หรือปรมัตตา บรมอัตตา อัตตาอย่างยิ่ง ดำรงอยู่เป็นนิรันดร

ลัทธิปฏิบัติภายนอกอื่น ๆ ก็เป็นเค้านี้มีมากเหมือนกัน เช่นลัทธิที่ปฏิบัติทางฤาษีโยคี หรือทางจีนก็เป็นเซียน เป็นผู้วิเศษ แปลว่าปฏิบัติสำเร็จไปได้ ทั้งที่มีร่างกายเกิดมาเป็นมนุษย์อย่างนี้ ปฏิบัติทางจิตใจอย่างยิ่ง ทางฤาษีโยคีหรือทางลัทธิเซียนของจีน จิตใจบรรลุธรรมในขั้นนั้น ๆ แล้วก็กลายเป็นผู้

วิเศษ ไปอยู่ในอีกส่วนหนึ่งและก็อยู่เรื่อยไป ทั้งที่มีร่างกายเป็นมนุษย์ ก็มีเชื่อกันมาอยู่อย่างนี้ จนถึงลัทธิที่บังเกิดขึ้นภายหลังพระพุทธศาสนา เช่นว่าศาสนาคริสต์ ศาสนามหมัด ก็แสดงถึงพระเป็นเจ้าที่ดำรงอยู่เป็นนิรันดร ก็แปลว่า มีเกิด เกิดเป็นตัวเป็นตน และเมื่อเกิดแล้วก็ดำรงอยู่เป็นนิรันดร

ในลัทธิพระพุทธศาสนาเอง เมื่อแยกออกเป็นมหายาน ดังที่ชาวทิเบต ชาวจีน ชาวญวน นับถือกันอยู่ มีบวชเป็นพระจีน พระญวนทำกงเต็กประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ แม้ในลัทธิมหายานของพระพุทธศาสนานี้ ก็แสดงถึงพระอาทิพุทธเจ้า คือที่ไปเกิดเป็นพระพุทธเจ้าประทับอยู่เป็นนิรันดร อยู่ในสรวงสวรรค์ชั้นหนึ่ง อย่างเช่นที่แสดงว่า ในสวรรค์ชั้นสุขาวดีอันอยู่ทางใต้ พระอาทิพุทธเจ้าประทับอยู่เป็นนิรันดร พร้อมทั้งพระโพธิสัตว์ พระอรหันตสาวกทั้งหลาย แล้วยังมีพระพุทธเจ้าที่รอง ๆ ลงมา ตลอดถึงที่ส่งลงมาคล้าย ๆ อวตารลงมาเป็นพระมนุษยพุทธเจ้า และก็แสดงว่าพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นพระบรม-ศาสดาของเราทั้งหลาย คือเจ้าชายสิทธัตถะที่เสด็จออกทรงผนวช และตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ประกาศตั้งเป็นพระพุทธศาสนาขึ้นนี้ ก็เป็นพระมนุษยพุทธเจ้า ดั่งนี้

ในศาสนาพราหมณ์เองนั้น ซึ่งในตอนต้นก็นับถือพระพรหมเป็นใหญ่ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงศาสนาพราหมณ์ ก็แสดงถึงพระพรหมอันเป็นพระเจ้าที่นับถือของพวก

พราหมณ์ ก็แสดงว่าในครั้งนั้นนับถือพระพรหมเป็นใหญ่ แต่ต่อมาในภายหลังก็นับถือพระนารายณ์ขึ้นมาอีกบ้าง พระศิวะขึ้นมาอีกบ้าง และก็มีนับถือพระเป็นเจ้าและเทวดาอื่น ๆ อีกมากมาย ก็มาเป็นฮินดูจนถึงปัจจุบันนี้ เมื่อกล่าวโดยสรุปของศาสนาพราหมณ์แล้ว ก็นับถือพระเจ้าที่เป็นใหญ่อยู่ ๓ องค์คือ พระพรหม พระนารายณ์ และพระศิวะ บางหมู่ก็นับถือองค์หนึ่งเป็นใหญ่กว่า เป็นกลุ่ม ๆ กันไป และยังนับถือสิ่งที่เนื่องด้วยพระเป็นเจ้าทั้ง ๓ นี้อีกมาก แต่ว่าก็ล้วนแต่เป็นที่เชื่อว่าเป็นอมตะ คือไม่ตายทั้งนั้น

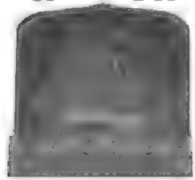
ตามที่แสดงมานี้ก็เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่า แม้ความดำริของพระโพธิสัตว์ คือพระพุทธเจ้าเมื่อก่อนจะตรัสรู้ในครั้งนั้น ทรงปรารถนาไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย แต่ไม่ได้กล่าวถึงเกิด ก็พอจะเห็นว่ายังทรงปรารถนาความเกิด แต่ว่าเกิดชนิดที่ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย เค้าเดียวกับลัทธิศาสนาทั้งหลายทั้งที่เกิดก่อนและเกิดหลังพระพุทธศาสนาได้เชื่อถือปฏิบัติกันอยู่ ในข้อนี้ก็ขอให้ได้คิดว่าเป็นสันดานธรรมดาของมนุษย์ที่กลัวตาย จนถึงกับแสดงว่าความกลัวตายนี้เป็นสัญชาตญาณอย่างหนึ่งของมนุษย์และสัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย และก็ต้องการอายุยืน เพราะก็ต้องรู้ว่าจะต้องตายแน่ แม้เช่นนั้นก็ต้องการอายุยืน แต่โดยจริงใจแล้ว ถ้าไม่ตายได้ก็ดี คล้าย ๆ อย่างนั้น เพราะฉะนั้น เมื่อต้องการที่จะไม่ตาย พร้อมทั้งไม่แก่ไม่เจ็บด้วย ก็จึงหาวิธีที่จะให้พ้นไป

ต่าง ๆ และส่วนใหญ่ก็คล้าย ๆ กับยอมรับกันว่าในชาตินี้เป็นไปไม่ได้ ก็เป็นอันว่าในชาติอื่นก็ได้ เมื่อตายจากชาตินี้แล้วไปเกิดในชาติอื่นที่ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย อันเต็มไปด้วยความสุข ดังนี้ ก็มักจะมีความปรารถนาตรงกันเช่นนี้ เป็นสันดานธรรมดาของมนุษย์ จึงได้บังเกิดเป็นลัทธิศาสนาขึ้นต่าง ๆ แสดงทางที่จะปฏิบัติให้เป็นที่สมปรารถนาของบุคคลผู้มีความต้องการเช่นนี้

เพราะฉะนั้น พระปรารถนาของพระพุทธเจ้าที่เสด็จออกทรงผนวช ก็เป็นไปในเค้านี้นั่นเอง คล้าย ๆ กับต้องการเกิด แต่ว่าเกิดแล้วก็ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย ดำรงอยู่เป็นนิรันดร และก็ทรงเรียกภาวะเช่นนั้นว่า โมกขธรรม นี่เป็นความดำริที่บังเกิดขึ้นในระยะต้นก่อนที่จะตรัสรู้

โมกขธรรมเมื่อตรัสรู้

โมกขธรรมเมื่อตรัสรู้

เมื่อพระองค์ได้ทรงปฏิบัติค้นหาโมกขธรรมดังที่ทรงประสงค์นั้น เมื่อทรงเข้าศึกษาในสำนักของอาฬารดาบส กาลามโคตร ผู้สอนในลัทธิสมาบัติ ๗ และในสำนักของอุทกดาบส รามบุตร ผู้สอนในลัทธิสมาบัติ ๘ ตามที่เล่าว่าได้ทรงศึกษาจบความรู้ของอาจารย์และทรงปฏิบัติได้เสมอกับอาจารย์แล้ว ก็ได้ทรงเห็นว่ายังไม่ใช่เป็นโมกขธรรม ไม่ใช่เป็นทางของความตรัสรู้ จึงได้เสด็จหลีกออก แล้วไปทรงทำทุกกรกิริยาคือทรมานกายให้ลำบากต่าง ๆ พิจารณาดูตามหลักฐานที่แสดงไว้ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ก็แสดงว่าลัทธิสมาบัติของท่านดาบสทั้งสองนั้น นำให้ไปเกิดในพรหมโลก ซึ่งจะไปดำรงอยู่ช้านานในพรหมโลก

นั้น แล้วก็จะต้องกลับลงมาเกิดอีก จึงได้ทรงเห็นว่า ยังไม่ใช่เป็นโมกขธรรม เพราะยังจะต้องมาเกิดอีก คือแปลว่ายังจุติ คือเคลื่อนออกมาจากพรหมโลกนั้นแล้วก็มาเกิดอีก ก็ยังไม่ใช่ดำรงอยู่เป็นนิรันดร การแสดงอย่างนี้ก็เป็นการแสดงอธิบายตามลัทธิของฌานสมาบัติ ที่ทางพระพุทธศาสนาก็รับรองไว้เหมือนกันว่า ได้ฌานสมาบัติก็จะไปเกิดในพรหมโลก ตามลัทธิของท่านดาบสทั้งสองนั้นเองที่แสดงไว้ ก็อาจจะแสดงว่าไปเกิดอยู่เป็นนิรันดร แต่ว่าตามหลักพระพุทธศาสนาที่แสดงเมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว แสดงว่าเมื่อมีชาติคือความเกิดแล้วไม่ว่าเกิดในที่ไหนจะต้องมีตายทั้งนั้น จะเป็นพรหมเป็นเทพก็ต้องจุติหรือเคลื่อน คราวนี้ตามประวัติที่แสดงไว้ในหนังสืออื่นนอกจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาก็มีแสดงเป็นเค้าว่า ท่านดาบสทั้งสองนั้นก็ถือลัทธิว่ามีอัตตาคือตัวตนนั่นเอง ตามเค้าอุปนิษัทที่ได้กล่าวมาแล้วในวันก่อน ว่าทีแรกก็เป็นอัตตาธรรมดา อาตมัน แล้วก็เป็นมหัตตา หรือมหาตมัน แล้วก็รวมเข้าเป็นปรมัตตา หรือปรมาตมัน แล้วก็ดำรงอยู่เป็นนิรันดร

แต่ในครั้งที่พระองค์เข้าไปศึกษานั้น ไม่ทรงเห็นด้วยว่าเป็นโมกขธรรมแล้ว จะเป็นเพราะยังทรงเห็นว่ายังถืออัตตาหรืออาตมันอยู่ และไม่ทรงเห็นด้วยที่ว่าเมื่อยังมีอาตมันอยู่ แม้ว่าจะเป็นปรมาตมัน ก็จะดำรงอยู่เป็นนิรันดรได้ อีกอย่างหนึ่งเมื่อยังถือว่ามีอาตมันอยู่ ก็ต้องยังมีอุปาทานคือความยึดถืออยู่

ยังไม่ปล่อยวางทั้งหมด เมื่อยังมีความยึดถืออยู่ในสิ่งใดก็ย่อมมีความทุกข์อยู่ในสิ่งนั้น ยังไม่พ้นทุกข์ได้ทั้งหมด เมื่อยังไม่พ้นทุกข์ได้ทั้งหมด ก็ยังเป็นโมกขธรรมที่สมบูรณ์ไม่ได้ ยังทรงเห็นว่ามีอุปาทานอยู่ จึงได้เสด็จหลีกออกไปทรงแสวงหาหนทางใหม่ ก็ได้ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยาแล้วก็ทรงเลิก เห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีประโยชน์เช่นเดียวกัน

ตอนนี้ในพระประวัติแสดงไว้ว่า ได้ทรงย้อนระลึกถึงสมาธิที่ทรงได้เมื่อเป็นพระราชกุมารเล็ก ๆ และตามเสด็จพระราชบิดาไปในพระราชพิธีแรกนาขวัญ ในขณะที่พระราชบิดาประกอบพิธีแรกนาขวัญนั้น พระราชกุมารได้ประทับพักอยู่ภายใต้ร่มหว้า และขณะนั้นจิตของพระองค์ได้รวมเข้ามา ได้ทรงกำหนดลมหายใจเข้าออก ก็ทรงได้สมาธิจิตถึงขั้นปฐมฌานคือความเพ่งที่หนึ่งในขณะนั้น แต่ว่าต่อมาภายหลังฌานนี้ก็เสื่อมไป ความระลึกได้ถึงสมาธิจิตที่เคยทรงได้นี้ ทำให้พระองค์ทรงนึกขึ้นว่าทางแห่งสมาธิอย่างที่ทรงได้นั้น จะพึงเป็นทางนำไปสู่ความบรรลุโมกขธรรม หรือว่าความตรัสรู้ได้กระมัง จึงได้ทรงตกลงพระหฤทัยที่จะจับปฏิบัติไปตามทางนั้น เมื่อได้ทรงบำรุงพระกายให้ดีขึ้นแล้ว จึงทรงปฏิบัติไปตามทางนั้น

ตามนี้ก็แสดงว่าได้ทรงปฏิบัติเริ่มจากสมาธิ คือกำหนดลมหายใจเข้าออกนั่นเอง ครั้นทรงได้สมาธิจิตอย่างสูงจนถึงฌานแล้ว ฌานก็คือสมาธิจิตที่แน่วแน่แนบแน่น ที่แสดงว่า

ทรงบรรลุถึงฌานคือความเพ่งที่ ๑ ความเพ่งที่ ๒ ความเพ่งที่ ๓ ความเพ่งที่ ๔ ซึ่งความเพ่งที่ ๔ นี้แน่วแน่มากจนถึงลมอัสสาสะปัสสาสะไม่ปรากฏ คือว่าละเอียดที่สุด เรียกว่าหยุดลมหยุดหายใจเข้าหายใจออก แต่อันที่จริงนั้นก็คือว่าละเอียดที่สุดไม่ปรากฏอาการหายใจ ที่เรียกว่าความเพ่งนั้นก็เพราะว่า จิตเพ่งกำหนดอารมณ์ของสมาธินี้แน่วแน่ เรียกว่ารูปฌาน ความเพ่งที่มีรูปเป็นอารมณ์ คือหมายความว่าต้องมีอันใดอันหนึ่งเป็นนิมิต คือเครื่องกำหนดทางใจที่เป็นรูปนิมิต นิมิตที่เป็นส่วนรูปขึ้นในจิตใจ แล้วก็ทรงน้อมจิตที่เป็นสมาธินี้ไปเพื่อรู้ จึงได้ปรากฏผุดบังเกิดพระญาณคือความหยั่งรู้ขึ้น ในขันธ์เป็นที่อาศัยอยู่ในปางก่อนเป็นอันมาก ที่เรียกว่าระลึกชาติได้ พร้อมทั้งระลึกได้ถึงชื่อ โคตร สุข ทุกข์เป็นต้น ในชาตินั้น ย้อนหลังไปตั้งแต่หนึ่งชาติ สองชาติออกไป ตลอดจนถึงไม่มีประมาณ

ต่อจากนั้นก็บังเกิดจุตูปปาตญาณ เกิดพระญาณคือความหยั่งรู้ขึ้นในความเคลื่อนที่เรียกว่า “จุติ” ในความเข้าถึงที่เรียกว่า “อุปบัติ” ชาตินั้น ๆ ของสัตว์ทั้งหลายว่าเป็นไปตามกรรม กระทำกรรมชั่วก็เข้าถึงชาติที่ชั่ว คือทุกข์ กระทำกรรมดีก็เข้าถึงชาติที่ดี มีสุข ในตอนนี้ก็อธิบายเพิ่มเติมว่า แม้ว่าจะประกอบกรรมอย่างไรในส่วนดี แม้ว่าจะดีอย่างไรก็ยังต้องมี “จุติ” คือความเคลื่อนออกจากชาติหนึ่ง และ “อุปบัติ” คือความเข้าถึงอีกชาติหนึ่งอยู่เรื่อยไป

ต่อจากนั้นก็บังเกิดพระญาณที่สาม คือความหยั่งรู้ที่บังเกิดผุดขึ้นว่า นี่เป็นทุกข์ นี่เป็นเหตุเกิดทุกข์ นี่เป็นทางปฏิบัติแห่งความดับทุกข์ นี่เป็นอาสวะคือกิเลสที่นอนจมอยู่ นี่เป็นเหตุเกิดอาสวะ นี้เป็นความดับอาสวะ นี้เป็นทางปฏิบัติถึงความดับอาสวะ

นี้เป็นทุกข์ก็มีอธิบายไว้ว่า ชาติคือความเกิดเป็นทุกข์ ชราความแก่เป็นทุกข์ มรณะความตายเป็นทุกข์ และโสกะปริเทวะเป็นต้นเป็นทุกข์ ดังที่เราทั้งหลายสวดกันอยู่ในเวลาเช้ากล่าวโดยย่อ ขันธ์เป็นที่ยึดถือทั้งห้าประการเป็นทุกข์

ในข้อนี้ก็เป็นอันได้ตรัสรู้ว่า เมื่อยังมีชาติคือความเกิดก็ย่อมมีชราความแก่ มรณะความตาย เพราะฉะนั้น เมื่อยังมีชาติ ชรา มรณะอยู่ตราบใด ก็ยังมีทุกข์อยู่ตราบนั้น และก็ได้ตรัสรู้ว่า ที่ยังมีชาติ ชรา มรณะอยู่ ก็เพราะมีสมุทัยคือเหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ตัณหา ดังที่ได้ปรารภกล่าวมาแล้ว ดับตัณหาเสียได้จึงจะเป็นความดับทุกข์ ในทางปฏิบัติที่จะดับตัณหาดับทุกข์ได้นั้นก็คือ มรรคมีองค์ ๘ หรือว่าย่นย่อเข้าคือ “ศีล สมาธิ ปัญญา” อริยสัจจ์สี่นี้ได้กล่าวโดยย่อในตอนแสดงธรรมจักรอันเป็นปฐมเทศนาแล้ว ต่อจากนั้นก็ได้ตรัสรู้ถึงอาสวะ คือกิเลสที่นอนจมหมักหมมอยู่ในจิตอันเป็นกิเลสส่วนลึก ได้ตรัสรู้ถึงเหตุเกิดอาสวะ ท่านก็แสดงว่าได้แก่ตัณหานั่นแหละ ถึงความดับอาสวะ ก็คือดับตัณหานี้ได้หมด ถึงทางปฏิบัติให้ถึงความดับ

อาสวะ ก็คือมรรคมีองค์ ๘ รวมเข้าก็คือศีล สมาธิ ปัญญานั่นเอง

เป็นอันว่า พระญาณที่เป็นความตรัสรู้ที่ ๓ นี้ เรียกว่าตรัสรู้ในอริยสัจจ์สองสาย คือสายทุกข์และสายอาสวะ พึงเห็นความว่าการจะเป็นความตรัสรู้ที่สมบูรณ์นั้น จะต้องเป็นความตรัสรู้ที่เจาะแทง หรือแทงตลอดเข้าไปจนถึงอาสวะ คือกิเลสที่นอนจมหมักหมมอยู่ในจิต หรือว่าถึงจิตส่วนลึกที่สุด เพราะว่ากิเลสที่เรียกว่าอาสวะนั้น เป็นกิเลสที่นอนจมหมักหมมอยู่ในจิตได้แก่กาม ภพ อวิชชา ที่จะยกขึ้นมาเป็นหัวข้อแสดง กามก็คือความใคร่หรือกิเลสเป็นเหตุใคร่ ภพก็คือความเป็น เป็นนั่นเป็นนี่ตั้งต้นแต่เป็นเรา อวิชชาก็คือความไม่รู้ในสัจจะ ที่เป็นตัวความจริงมีอยู่อย่างลึกซึ้งในจิตใจ

ได้ตรัสรู้เจาะแทงเข้าไปถึงจุดดับอาสวะไปได้หมด เพราะฉะนั้น จึงเป็นผู้สิ้นกิเลสสิ้นเชิง คือหมดกิเลสจริง ๆ ไม่มีกิเลสหลงเหลืออยู่แม้แต่เป็นส่วนลึกของจิตใจ และก็เรียกผู้มีกิเลสส่วนลึกสิ้นแล้วว่า “ขีณาสวะ” หรือ “ขีณาสพ” ที่แปลว่าผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว เป็นคำเรียกพระอรหันต์ทั้งหลาย

อนึ่ง ตามความตรัสรู้ของพระองค์ตามที่แสดงมานี้ ก็พึงกล่าวได้ว่าพระญาณที่สามนั้นเป็นพระญาณสำคัญ เรียกชื่อว่า “อาสวักขยญาณ” ความหยั่งรู้เป็นเหตุให้สิ้นอาสวะ ที่เป็นพระพุทธเจ้าขึ้นก็เพราะทรงได้พระญาณที่สามนี้ และโดย

พระญาณที่สามนี้เองเป็นอันได้ตรัสรู้ ว่าที่จะพ้นจากความแก่ ความเจ็บความตาย ดังที่ได้ทรงปรารถนามาเบื้องต้น ซึ่งทรงปรารถนาโมกขธรรม ธรรมคือความหลุดพ้นนั้น จะหาโมกข-ธรรมคือความหลุดพ้น คือไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย ในสวรรค์ชั้นไหน ๆ จะไม่พบทั้งนั้น หรือว่าในที่ไหน ๆ จะไม่พบทั้งนั้น ในเมื่อในที่อันนั้นยังมีชาติคือความเกิดอยู่ เมื่อมีชาติคือความเกิด จะเกิดเป็นมนุษย์ เกิดเป็นเทวดา หรือว่าเกิดเป็นพรหม หรือแม้ในที่ไหน ๆ ก็ตาม เมื่อยังมีชาติคือความเกิดอยู่แล้ว ก็จะต้องมีความตาย ดังที่เรียกในพระญาณที่สองว่า "จุติ" หรือความเคลื่อน เมื่อมี "อุปบัติ" คือความเข้าถึงชาติหนึ่ง ๆ แล้ว ก็จะต้องมีจุติ คือความเคลื่อนจากชาตินั้น ๆ คือเมื่อมีเกิด ก็ต้องมีดับ เกิดขึ้นแล้วจะไม่ดับหามีไม่

เพราะฉะนั้น ในปฏิจจสมุปบาท คือธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น ที่แสดงว่าทรงพิจารณาถึงผลและเหตุที่สัมพันธ์กันไปโดยลำดับ ก็ได้ทรงเห็นว่า "ชรา มรณะ" คือความแก่ความตายนั้น มีขึ้นเพราะ "ชาติ" เป็นปัจจัย หรือจะเรียกว่าเป็นเหตุก็ได้ "ชาติ" คือความเกิดนั้นเล่า ก็มี "ภพ" ความเป็น เป็นปัจจัย และก็ทรงสาวขึ้นไปตามลำดับจนถึง "อวิชชา" คือความไม่รู้สัจจะที่เป็นตัวความจริง จับเอาเฉพาะใจความในอริยสัจจ์ทั้งสี่ ที่ทรงแสดงจากความตรัสรู้ของพระองค์ และในปฏิจจสมุปบาทนี้ ก็จะพึงเห็นได้ว่า มีความแก่ ความเจ็บ ความตายนั้น ก็

เพราะชาติคือความเกิด เมื่อมีชาติคือความเกิดแล้วก็ต้องมีแก่ มีเจ็บ มีตายทั้งนั้น นี่เป็นหลักพระพุทธศาสนา

เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสรู้ขึ้นว่า ไม่ใช่แต่แก่เจ็บตายเท่านั้นเป็นทุกข์ ชาติคือความเกิดนี้เป็นตัวทุกข์ด้วย และเป็นตัวทุกข์ที่เป็นต้นทีเดียว ดังที่เราทั้งหลายสวดกันอยู่เป็นประจำขึ้นต้นก็ชาติปิทุกขา แม้ความเกิดเป็นทุกข์ หาได้สวดข้ามไปว่าชราปิทุกขา ความแก่เป็นทุกข์เป็นต้นไม่

เพราะฉะนั้น หลักความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าในเรื่องทุกข์นี้จึงตั้งต้นที่ชาติทีเดียว เมื่อมีความเกิดแล้วก็ต้องมีแก่มีเจ็บมีตายทั้งนั้น เพราะฉะนั้น ความเกิดนี้แหละจึงเป็นตัวทุกข์ด้วย และเป็นตัวทุกข์ที่เป็นต้นทีเดียว เพราะฉะนั้น เมื่อจะดับทุกข์เสียได้ ก็ต้องหมายความว่าดับชาติคือความเกิดด้วย เมื่อดับชาติคือความเกิดได้แล้ว ก็ดับแก่ดับเจ็บดับตายได้ด้วย แต่ว่าจะดับทุกข์คือว่าดับชาติเสียได้นั้น ก็จะต้องดับตัวเอง คือดับตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากของใจ ตามหลักปฏิจจ-สมุปบาท ไม่ใช่ตัณหาอย่างเดียว ยังมีอย่างอื่น เป็นต้นว่าอวิชชาความไม่รู้ในสัจจะ ตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก อุปาทานความยึดถือ และตามแนวปฏิจจสมุปบาทนั้น อวิชชาเป็นปัจจัยสืบ ๆ มาจนถึงให้เกิดตัณหา และตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทานคือความยึดถือ เพราะฉะนั้น ความดับตัณหานั้นก็หมายความถึงความดับอวิชชาด้วย และเมื่อดับตัณหา

ได้แล้ว ก็ดับอุปาทานคือความยึดถือได้ และเพราะอุปาทานคือความยึดถือนี้เอง เมื่อมีความยึดถืออยู่ในสิ่งใดก็ย่อมมีความทุกข์อยู่ในสิ่งนั้น เมื่อมีความยึดถืออยู่ในขันธ์ทั้ง ๕ หรือว่าเรียกรวมเข้ามาว่านามรูป หรือกล่าวสั้นอีกว่า ชีวิตอันนี้ว่าเป็นเรา เป็นของเรา เป็นตัวตนของเรา เมื่อมีความยึดถืออยู่ดั่งนี้ เมื่อขันธ์ ๕ เกิดก็ย่อมเห็นว่าเราเกิด เมื่อขันธ์ ๕ แก่ก็ย่อมเห็นว่าเราแก่ เมื่อขันธ์ ๕ ตายก็ย่อมเห็นว่าเราตาย แต่ว่าเมื่อดับความยึดถือได้ เพราะว่าดับตัณหาดับอวิชชาได้เป็นวิมุตติ คือหลุดพ้นจากความยึดถือทั้งหลาย ย่อมไม่ยึดถือว่าขันธ์ ๕ เป็นของเรา เป็นเรา เป็นตัวตนของเรา เมื่อเป็นเช่นนี้เมื่อขันธ์ ๕ เกิดก็ไม่เห็นว่าเราเกิด ขันธ์ ๕ แก่ก็ไม่เห็นว่าเราแก่ขันธ์ ๕ ตายก็ไม่เห็นว่าเราตาย ดังนี้แหละคือวิมุตติความหลุดพ้น หรือเป็นโมกขธรรมในพระพุทธศาสนา อันเป็นสิ่งที่บังเกิดขึ้นจากความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

เป็นอันว่า ในความตรัสรู้ของพระองค์นี้ ได้ตรัสรู้ว่าชาติเป็นตัวทุกข์ และเป็นตัวต้นของทุกข์ทั้งปวง ตัณหาพร้อมทั้งอุปาทานอันเนื่องมาจากอวิชชา เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ความตรัสรู้ที่เป็นตัวปัญญานั้น เมื่อได้ตรัสรู้ทั่วถึงขึ้นแล้ว อวิชชาก็ดับ อวิชชาดับ ตัณหาอุปาทานก็ดับ

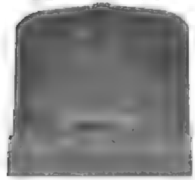
เพราะฉะนั้น จึงทรงเป็นวิมุตติ คือเป็นผู้หลุดพ้นด้วยประการทั้งปวง ไม่ยึดถืออะไร ๆ ในโลกทั้งหมด ไม่ทรงเห็นว่า

ขันธ์ ๕ เป็นอัตตาตัวตน เป็นเรา เป็นของเรา เป็นตัวตนของเรา ปล่อยวางได้ทั้งหมด เพราะฉะนั้น จึงไม่ทรงเห็นว่าเราเกิด เราแก่ เราเจ็บ เราตาย เพราะไม่มีเราอยู่ในขันธ์ ๕ นั้น อันนี้แหละเป็นวิมุตติคือความหลุดพ้น หรือเป็นโมกขธรรมในพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น ขันธ์ ๕ นี้ถือว่าเป็นวิบาก คือเป็นผลของกรรมเก่าที่เกิดมา ไม่ว่าจะเป็นขันธ์ของใคร ๆ ก็ต้องแก่ต้องเจ็บต้องตายไป แต่พระพุทธะคือพระผู้รู้นั้น เป็นผู้รู้เห็นซึ่งเป็นผู้รู้พ้น ไม่ยึดถือ เมื่อไม่ยึดถือจึงเป็นผู้ที่ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย พร้อมทั้งไม่เกิดอีก เพราะว่าไม่มีกิเลส ไม่มีกรรมอะไรที่จะนำให้บังเกิดอีกต่อไป อันนี้เป็นความหมายของโมกขธรรมในพระพุทธศาสนา และโมกขธรรมที่ทรงบรรลุเมื่อตรัสรู้แล้ว ย่อมมีอธิบายที่พิเศษแตกต่างจากความเข้าใจในเบื้องต้น และในลัทธิศาสนาอื่น ๆ ดังที่กล่าวมา

บ่ายหน้าไปสู่นิพพาน

ความเข้าใจเรื่อง
นิพพาน

บ่ายหน้าไปสู่นิพพาน

อันที่จริงเพราะถ้อยคำที่ใช้พูดถึงนิพพานว่าธรรมสูงสุด และคำอื่นที่มีความหมายในทำนองเดียวกันนี้ จึงทำให้เข้าใจกันโดยมากว่านิพพานเป็นธรรมสุดเอื้อมสำหรับบุคคลทั่วไป จนถึงเข้าใจว่าเป็นธรรมที่อยู่เกินวิสัยจะได้จะถึง ฉะนั้น ก็ควรทำความเข้าใจในเรื่องนี้ว่า ถ้อยคำที่พูดนั้น ก็อาจต้องพูดเช่นนั้น เพราะเมื่อว่าถึงขั้นของการปฏิบัติของการถึงนิพพาน ก็นับว่าเป็นขั้นสูงสุดดังกล่าว เหมือนอย่างขั้นของบันไดที่จะขึ้นไปสู่ตึกสูงหรือที่สูง ก็จะต้องมีขั้นสูงสุด ฉะนั้น เมื่อกล่าวเทียบดังนี้แล้วจะใช้ความคิดสักหน่อยหนึ่งก็จะมองเห็นว่า มีขั้นต่ำขึ้นไปเหมือนอย่างบันไดนั้นย่อมมีขั้นต่ำขึ้นไปโดยลำดับ เมื่อขึ้นบันไดตั้งแต่ขั้นต่ำไปทีละขั้น ก็ย่อมจะขึ้นถึงขั้นสูงสุด

และเมื่อเป็นดั่งนี้ จึงมิใช่เป็นสิ่งที่เหลือวิสัยเกินวิสัย มิใช่เป็นสิ่งที่สุดเอื้อม ในเมื่อยังไม่ได้ก้าวขึ้นบันไดสักหนึ่งขั้นแล้ว จะเอื้อมให้ถึงบันไดขั้นสูงสุดนั้น ย่อมเป็นของยาก ย่อมเป็นไปไม่ได้ และเมื่อก้าวบันไดไปโดยลำดับแล้ว บันไดขั้นสูงสุดก็จะอยู่ในระยะเอื้อมถึงขึ้นไปโดยลำดับ จนถึงขั้นสูงสุดได้โดยไม่ต้องเอื้อม และเมื่อขึ้นไปโดยลำดับแล้วก็เป็นการไม่ยาก

คราวนี้ถ้าบันไดที่ขึ้นนั้นไม่พาดขึ้นไปถึงขั้นสูงสุด หรือว่ามีขั้นบันไดหลุดเสียในระหว่าง การขึ้นก็ย่อมเป็นการลำบาก จะขึ้นให้ถึงขั้นสูงสุดไม่ได้ การปฏิบัติไปตามขั้นของการปฏิบัติให้ถึงนิพพานก็เช่นเดียวกัน ถ้าไม่มีขั้นของการปฏิบัติไปโดยลำดับแล้ว การที่จะถึงขั้นสูงสุดก็ย่อมไม่ได้ ย่อมเป็นของยากเช่นเดียวกัน แต่นี่หาเป็นเช่นนั้นไม่ พระพุทธเจ้าได้แสดงธรรมปฏิบัติเป็นขั้น ๆ ไปโดยลำดับ เมื่อเทียบอย่างบันได ก็เป็นบันไดที่มีขั้นสำหรับก้าวขึ้นไปอย่างสมบูรณ์ ตั้งแต่ต่ำจนถึงสูงสุด เพราะฉะนั้น เมื่อปฏิบัติไปโดยลำดับแล้ว ก็ย่อมจะบรรลุถึงนิพพานอันเป็นขั้นสูงสุดนี้ได้ อันความยากหรือไม่ยากนั้นอยู่ที่ความนึกคิดของเราเอง เมื่อเป็นทางที่พึงปฏิบัติได้แล้ว ก็ย่อมเป็นการไม่ยาก เหมือนอย่างเรื่องของความดีความชั่ว ที่มักจะกล่าวกันว่า คนทำความชั่วได้ง่าย แต่ทำความดีได้ยาก แต่พระพุทธเจ้าไม่ได้ว่าอย่างนี้ ท่านตรัสไว้ว่า ความชั่ว คนชั่วทำง่าย คนดีทำยาก ส่วนความดี คนชั่วทำยาก คนดีทำง่าย ดั่งนี้

คำที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ดังนี้ พิจารณาดูแล้วก็จะต้องยอมรับว่า เป็นสุภาษิตจริง ๆ คือตรัสดีจริง ๆ เพราะว่าถูกต้อง ส่วนที่พูด ๆ กัน ดังกล่าวมาข้างต้นนั้น ยังไม่เป็นสุภาษิต ยังไม่เป็นความจริงที่สมบูรณ์ เพราะว่าเป็นการพูดด้วยยกเอาเพียงคนทั่ว ๆ ไป จึงมักจะเข้าใจว่าเป็นคนที่ยังไม่ดีพอ คือยังมีความชั่วอยู่มากขึ้นเป็นที่ตั้ง เมื่อเป็นดังนี้จึงได้พูดว่า ทำดีนั้นยากแต่ว่าทำชั่วง่าย ฉะนั้น ข้อที่ว่าทำยากหรือทำง่ายนั้น จึงอยู่ที่บุคคล อยู่ที่ทางอันจะพึงปฏิบัติกระทำ นึกดูว่า ทุก ๆ คนนี่แหละเมื่อก้าวขึ้นบันได จะขึ้นกุฏิ จะขึ้นมาโบสถ์ หรือจะขึ้นที่ไหนก็ตาม เมื่อก้าวขึ้นขั้นที่หนึ่งของบันได จะรู้สึกว่ายากหรือไม่ ทุกคนคงรู้สึกว่าไม่ยาก ตอนนี้เมื่อก้าวขึ้นขั้นที่หนึ่งแล้ว ก็ก้าวขึ้นขั้นที่ ๒ ทุกคนก็คงรู้สึกว่าไม่ยากนั่นเอง ขั้นที่สาม ขั้นที่สี่ไปโดยลำดับจนถึงขั้นที่สุด ก็คงรู้สึกว่าไม่ยากเช่นเดียวกัน เพราะก้าวขึ้นไปทีละขั้นโดยลำดับ คราวนี้ที่จะรู้สึกว่ายากนั้น ก็เพราะว่ายังไม่ทันจะก้าวขึ้นไปในขั้นที่หนึ่ง แล้วก็แหงนดูขึ้นไปถึงขั้นที่สุด แล้วก็พูดว่ายาก ยาก ยากที่จะถึงขั้นที่สุด โดยที่ไม่ยอมจะก้าวขึ้นไปตั้งแต่ขั้นที่หนึ่งสักขั้นเดียว เมื่อเป็นดั่งนี้จึงรู้สึกว่ายาก ที่พูดกันว่ายาก ยากนั้น ก็เพราะเหตุนี้ คราวนี้เมื่อมาเทียบดูถึงสิ่งทั้งหลาย นอกจากที่กำลังกล่าวถึงนี้ ซึ่งต้องมีการปฏิบัติกระทำไปทีละขั้น ก็เป็นเช่นเดียวกัน เหมือนอย่างการเรียนหนังสือก็ต้องเรียนขึ้นไปตั้งแต่ขั้นต้น เมื่อเป็นเด็กเล็ก ๆ

ก็เป็นชั้นอนุบาล แล้วก็มาประถมศึกษา มามัธยมศึกษา มาอุดมศึกษา เรื่อยขึ้นมาโดยลำดับดั่งนี้ ประกอบกับมีความขยันหมั่นเพียรก็ย่อมจะรู้สึกว่าไม่ยาก แต่ว่าถ้ายังไม่ได้เรียนขึ้นมาสักชั้นเดียวแล้วก็แหงนหน้าดูชั้นอุดมศึกษา แล้วก็กล่าวว่ายากยาก สุดวิสัย เอื้อมไม่ถึง อะไรเหล่านี้ ก็ย่อมเป็นความจริง เพราะยังไม่ได้ก้าวขึ้นไปสักขั้นหนึ่ง แล้วจะให้ถึงขั้นสุดได้อย่างไร เมื่อก้าวขึ้นไปโดยลำดับแล้ว คือเรียนไปโดยลำดับแล้วก็ย่อมจะถึงนั่นเอง กิจการอย่างอื่นทุก ๆ อย่างก็ย่อมเป็นอย่างนี้ และก็ไม่จำเป็นที่จะต้องดูให้ไกลให้นาน แม้ว่าจะดูเพียงระยะขั้นเดียว จะเป็นชั้นอนุบาลก็ตาม ประถมศึกษาก็ตามเป็นต้น ดูแค่เพียงชั้นเดียวปีเดียว ก็ต้องเริ่มเรียนไปตั้งแต่ต้นปีตั้งแต่ต้นหลักสูตร ไปจนจบหลักสูตรของปีของชั้นนั้น ๆ เมื่อทำการสอบไล่ก็จะรู้สึกว่าไม่ยาก จะทำได้ จะผ่านไปได้ แต่ถ้าไม่ตั้งต้นเสียเลยแล้ว ก็สุดวิสัยจริง ๆ สุดเอื้อมจริง ๆ เหมือนกัน

ฉะนั้น จึงต้องพิจารณาดูตามขั้นของการปฏิบัติดังกล่าวว่า เมื่อปฏิบัติไปตามขั้นแล้วไม่ยาก มรรคผลก็ไม่ยาก นิพพานก็ไม่ยาก อยู่ในวิสัย อยู่ในเอื้อม และเมื่อถึงขั้นแล้วไม่ต้องเอื้อมก็บรรลุได้ เหมือนอย่างตัวอย่างที่กล่าวมาโดยลำดับนั้นนิพพานนี้แม้ว่าจะยังไม่ได้ ยังไม่ถึง และแม้ว่าขั้นของการปฏิบัติจะยังเป็นขั้นต้น ขั้นต่ำ ยังอีกหลายขั้นจึงจะบรรลุถึงนิพพาน แม้เช่นนั้น ก็พึงเข้าใจว่าเมื่อได้ตั้งต้นปฏิบัติแล้ว ก็ชื่อว่าได้บ่ายหน้าไปสู่นิพพานทั้งนั้น เหมือนอย่างว่าเมื่อขึ้นบันได

ขั้นแรก ก็ชื่อว่าได้ขึ้นไปสู่นิพพานนั่นเอง นำตนให้ใกล้นิพพานขึ้นไปโดยลำดับ เรียกว่าบ่ายหน้าไปสู่นิพพานก็ได้

ธรรมคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทุกข้อ ทุกบท ไม่ว่าบทไหน ล้วนเป็นคำสั่งสอนที่เอียงเทลุ่มลาดไปสู่นิพพาน น้อมไปสู่นิพพาน โน้มไปสู่นิพพาน นำไปสู่นิพพานทั้งนั้น ฉะนั้นจึงได้มีพระพุทธภาษิตที่ตรัสแสดงไว้ว่า ธรรมคือคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ทั้งสิ้น มีวิมุตติคือความหลุดพ้นเป็นรส เหมือนอย่างน้ำในทะเลทั้งสิ้นมีความเค็มเป็นรส น้ำในทะเลนั้นแม้จะแยกออกมาเพียงหยดเดียวก็มีความเค็มเป็นรส คำสั่งสอนของพระพุทธองค์ก็เช่นเดียวกัน แม้จะหยิบยกมาเพียงข้อเดียว ก็มีวิมุตติคือความหลุดพ้นเป็นรส เพราะว่าเป็นไปเพื่อความหลุดพ้นทั้งนั้น พระนิพพานนั้นเป็นที่หลุดพ้นโดยสิ้นเชิง

ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนก็ล้วนนำไปสู่ความหลุดพ้นความดับกิเลส ความดับทุกข์ดังกล่าว ดังจะพึงเห็นได้ว่า ในพระโอวาท ๓ ข้อที่นับถือว่าเป็นแม่บทของพระโอวาทที่ตรัสว่าเป็นพระพุทธศาสนา คำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลายก็คือ

สอนไม่ให้ทำบาปทั้งปวง

สอนให้ทำกุศลให้ถึงพร้อม

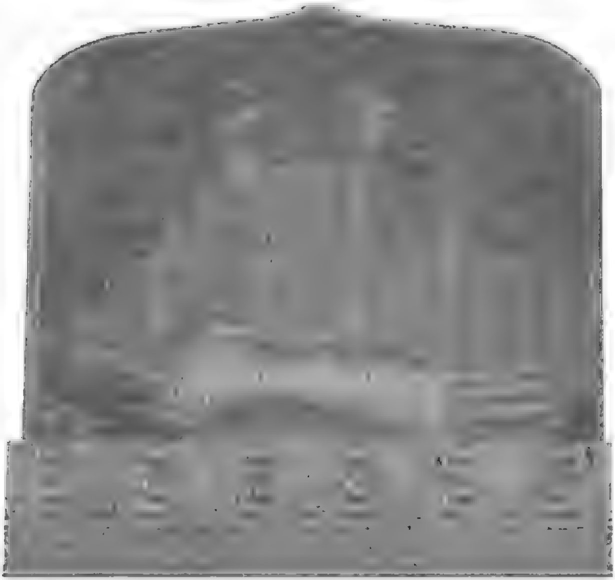
สอนให้ชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส

พุทธศาสนาสามข้อนี้อันเป็นที่รวมของพุทธศาสนาทั้งหมดก็เป็นคำสอนเพื่อความหลุดพ้น ดับทุกข์ ดับกิเลส ทั้งนั้น แม้ในลักษณะตัดสินพระธรรมวินัย ๘ ข้อ ก็ยังส่อให้เห็นความ

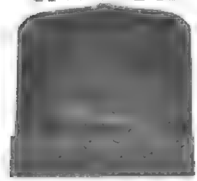
ดังที่กล่าวมานี้เป็นทางเดียวกันหมด

ฉะนั้น นิพพานจึงเป็นจุดหมายสำคัญ เป็นหลักใหญ่ เป็นหลักรวมแห่งพุทธศาสนาทั้งหมด แห่งการปฏิบัติธรรมทั้งหมด ถ้าไม่มีนิพพานเป็นจุดรวม เป็นจุดหมาย เป็นที่ตั้ง เป็นหลักใหญ่แล้ว จะไม่มีที่รวมเลย คำสั่งสอนทั้งหมดก็จะมุ่งไปคนละทาง ไม่รู้ว่ามีจุดหมายใหญ่อะไร ซึ่งไม่ใช่พุทธศาสนา และการปฏิบัติก็เป็นการปฏิบัติที่ไร้จุดหมายอันเป็นจุดรวมใหญ่ ฉะนั้น นิพพานจึงเป็นธรรมอันสำคัญที่สุด เป็นจุดรวมใหญ่ เป็นหลัก เป็นประธาน เป็นที่รวมของพุทธศาสนา และการปฏิบัติทั้งสิ้น

ผู้ที่ชื่อว่าปฏิบัติพุทธศาสนานั้น จะรู้จักคำว่านิพพาน หรือไม่รู้จักคำว่านิพพานก็ตาม เมื่อปฏิบัติให้ถูกจุดพุทธศาสนาแล้ว ก็ชื่อว่าเป็นการปฏิบัติบ่ายหน้าเข้าหานิพพานทั้งนั้น และจะเริ่มพบรสคือวิมุตติความหลุดพ้นตั้งแต่เริ่มปฏิบัติ น้อยหรือมากก็คล้าย ๆ กับน้ำทะเลนั้น แต่เพียงหยดเดียวหรือหยดเล็ก ๆ เอามาแตะลิ้นเข้าก็เค็มนิดหนึ่ง เมื่อปฏิบัติธรรมข้อใดข้อหนึ่งตามจุดของพุทธศาสนาแล้ว ก็จะพบรสคือวิมุตตินิดหนึ่งเป็นอย่างน้อย และต้องพบทั้งนั้น ก็เหมือนกับการก้าวขึ้นบันไดดังกล่าวข้างต้นนั้น เมื่อเริ่มก้าวขึ้นไปแม้แต่ขั้นแรกแล้ว ก็ชื่อว่าขึ้นไปสู่นิพพาน นำตนให้ใกล้นิพพานขึ้นไปนั่นเอง

ศัพท์ว่า นิพพาน

ศัพท์ว่า นิพพาน

ศัพท์ว่า "นิพพาน" นั้น ประกอบด้วยคำว่า "นิ" ที่แปลว่าไม่มี หรือออก กับ "วานะ" ที่แปลว่าเครื่องร้อยรัด เครื่องเสียดแทง ลูกศร ประกอบกันเข้า "นิ กับ วานะ" สันสกฤตว่า "นิรฺวาน" บาลีว่า "นิพพานะ" ซึ่งไทยมาเรียกว่า นิพพาน แปลว่า ไม่มีเครื่องร้อยรัด ไม่มีเครื่องเสียดแทง ไม่มีลูกศร หรือออกจากเครื่องร้อยรัด หรือออกจากเครื่องเสียดแทง ออกจากลูกศร คำนี้เป็นคำเก่ามีใช้มาก่อนพุทธศาสนายังไม่เกิดขึ้น และก็มีความหมายถึงจุดมุ่งหมายหรือว่าผลอันสูงสุดในทางนั้น ๆ ความหมายที่ใช้มาเก่าก่อนพุทธศาสนานั้น ดังที่มี

ปรากฏในพระสูตรบางพระสูตรก็เช่นว่า พวกพราหมณ์บางคนหรือว่าบางพวกมีความเข้าใจว่า ร่างกายที่ปราศจากโรคเป็นร่างกายที่แข็งแรง คือนิพพาน พราหมณ์บางคนหรือบางพวกก็มีความเข้าใจว่า ความที่บุคคลได้รับบำรุงบำเรอด้วยกามสุข มีความสุขสดชื่นอยู่ในกามคุณทั้งปวง เรียกว่านิพพาน พราหมณ์บางคนหรือบางพวกก็มีความเห็นนิพพานในทางอื่นอีก สุดแต่ว่าลัทธิที่สั่งสอนยึดถือจะกำหนดเอาอะไรเป็นสิ่งสูงสุดของเขา ก็เรียกอันนั้นแหละว่าเป็นนิพพาน

คราวนี้เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงอุบัติขึ้น ทรงประกาศพุทธศาสนา ก็ต้องใช้ภาษาที่คนทั้งหลายพูดเข้าใจกัน จึงได้ทรงนำคำว่านิพพานมาใช้ แต่ว่าความหมายของนิพพานในพุทธศาสนานั้น ก็หมายถึงจุดสูงสุดหรือว่าธรรมสูงสุดในพุทธศาสนานั่นแหละ ฉะนั้น ก็จะต้องทราบว่าธรรมสูงสุดในพุทธศาสนานั้นหมายถึงอะไร พิจารณาดูถึงธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนว่า ได้ทรงใช้คำว่านิพพานนี้มาตั้งแต่เมื่อไร ในพระสูตรที่ ๑ คือ ปฐมเทศนา อันได้แก่ ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ก็ยังไม่มีใช้ ในพระสูตรที่สองเป็นต้น ก็ยังไม่มีใช้ แต่ว่าในพระสูตรต้น ๆ นี้มีใช้คำว่า "วิมุตติ" คือความหลุดพ้นแล้ว ได้แก่ วิมุตติหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย คือกามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ ส่วนคำว่านิพพานนั้น มาพบเข้าที่นึกได้ตอนในพระโอวาท-

ปาติโมกข์ คือเป็นพระโอวาทที่เป็นหลักเป็นประธาน ซึ่งทรงแสดงในสมัยจาตุรงคสันนิบาต อันแปลว่าความพร้อมเพรียงอันประกอบด้วยองค์สี่

ในสมัยต้นพุทธกาล คือเมื่อตรัสรู้แล้วได้สองสาม.งรรษา ขณะนั้นพระองค์ได้เสด็จไปประกาศพุทธศาสนาในแคว้นมคธ ประทับอยู่ในกรุงราชคฤห์ ที่พระเวฬุวันบ้าง ที่เขาคิชฌกูฏบ้าง ในกรุงราชคฤห์ทรงได้พระสาวกเป็นอันมาก เป็นต้นว่า พวก ชฎิล คือพวกที่ออกบวชเป็นฤษี เกล้าผมสูง มีท่านกัสสปะสามพี่น้องเป็นหัวหน้า รวมเข้าก็ถึงจำนวน ๑,๐๐๐ รูป และทรงได้ท่านพระสารีบุตรและท่านพระโมคคัลลานะ พร้อมทั้งบริวารอีกเป็นจำนวน ๒๕๐ รวมกันเข้า ท่านเหล่านี้ได้มาบวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนา รับการอุปสมบทจากพระพุทธเจ้าด้วยวิธีเอหิภิกขุ-อุปสมบททั้งหมด และท่านแสดงว่าในวันที่ท่านพระสารีบุตรได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์นั้น พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาที่พระเวฬุวัน คือที่ป่าไผ่หรือว่าสวนไผ่ ซึ่งพระเจ้าพิมพิสารได้ถวายเป็นวัดแรกในพุทธศาสนา ก็ได้มีภิกษุรวมกันเข้าจำนวน ๑,๒๕๐ รูป มาเฝ้าพร้อมกันที่พระเวฬุวัน พระภิกษุทั้งหมดนี้ล้วนเป็นพระอรหันต์ เป็นผู้เสร็จกิจในพุทธศาสนา ล้วนอุปสมบทจากพระพุทธเจ้าด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา และล้วนมากันเองโดยที่ไม่ได้ทรงเรียกมา และไม่ได้นัดหมายกันมา ต่างคนต่างมา

และวันนั้นเป็นวันจันทร์เพ็ญแห่งเดือนมาฆะ เมื่อประกอบด้วยองค์สี่นี้ พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงทำวิสุทธุโบสถ คืออุโบสถอันบริสุทธิ์ ร่วมกับภิกษุสงฆ์ผู้บริสุทธิ์เหล่านั้น ทรงแสดงพระโอวาทปาติโมกข์ คือพระโอวาทอันเป็นหลักเป็นประธาน มีคำแปลว่า

"ขันติ" คือความทนทานเป็นบรมตปะ คือธรรมเป็นเครื่องเผากิเลสอย่างยิ่ง

พระพุทธเจ้าทั้งหลายกล่าวว่า นิพพานเป็นบรมธรรม คือธรรมอย่างยิ่ง

ผู้ที่เข้าไปทำร้ายผู้อื่น เบียดเบียนผู้อื่นอยู่ หาชื่อว่าเป็นบรรพชิต คือผู้บวช ผู้เว้น ผู้ออก เป็นสมณะ คือผู้สงบ ไม่

การไม่กระทำบาปทั้งปวง

การยังกุศลให้ถึงพร้อม

ความชำระจิตของตนให้ผ่องใส

นี้คือพุทธานุศาสนา หรือพุทธศาสนา คำสอนของพระพุทธทั้งหลาย

การไม่เข้าไปว่าร้าย การไม่เข้าไปทำร้าย ความสำรวมในปาติโมกข์ ความรู้ประมาณในภัตตาหาร ที่นอนที่นั่งอันสงบ ความประกอบในอธิจิต คือจิตที่ยิ่ง นี้เป็นพุทธานุศาสนา หรือพุทธศาสนา คำสอนของพระพุทธผู้รู้ทั้งหลายดังนี้

ท่านแสดงว่า ในสมัยต้นพุทธกาลนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงทำอุโบสถสังฆกรรมในวันจันทร์เพ็ญจันทร์ดับร่วมกับภิกษุสงฆ์ และพระองค์เองได้ทรงสวดพระโอวาทนี้ ทรงแสดงพระโอวาทนี้เรื่อยมา ฉะนั้น พระโอวาทนี้จึงได้ตั้งชื่อว่า ปาติโมกข์ คือเป็นโอวาทที่เป็นปาติโมกข์ ทรงปฏิบัติอยู่ดั่งนี้เรื่อยมาจนกระทั่งได้มีภิกษุสงฆ์จำนวนมากขึ้น ในครั้งหนึ่งได้มีพระภิกษุที่ไม่บริสุทธิ์เข้ามานั่งปนอยู่ในพระสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงทราบว่ามีพระที่ไม่บริสุทธิ์เข้ามานั่งอยู่จึงไม่ทรงสวดปาติโมกข์ ไม่ทรงแสดงพระโอวาทนี้ ประทับนั่งเฉยจนล่วงปฐมยาม ก็ได้มีพระเถระกราบทูลเตือนว่า ล่วงปฐมยามแล้ว ขอให้ทรงสวดปาติโมกข์ พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงสวด จนถึงล่วงมัชฌิมยาม พระเถระกราบทูลเตือนว่า ได้ล่วงมัชฌิมยามแล้ว ให้ทรงสวดปาติโมกข์ พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงสวด จนถึงล่วงปัจฉิมยาม พระเถระก็ได้กราบทูลเตือนอีก พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงสวด พระโมคคัลลานะได้ทราบด้วยอำนาจของฤทธิ์ว่า ใครเป็นผู้ไม่บริสุทธิ์ปนอยู่ในพระสงฆ์ ก็ได้จัดนำเอาผู้นั้นออกไป แต่ว่าก็เป็นเวลาอรุณรุ่งสว่างขึ้นแล้ว

พระพุทธเจ้าได้ทรงปรารภเรื่องนี้เป็นเหตุ จึงได้ทรงงดที่จะเสด็จเข้าทำอุโบสถร่วมกับพระภิกษุสงฆ์ด้วยพระองค์เอง ก็เป็นอันทรงงดสวดพระโอวาทที่เป็นปาติโมกข์ แต่ว่าทรงอนุญาต

ให้พระภิกษุสงฆ์ได้ประชุมกัน ทำอุโบสถตามลำพังของภิกษุสงฆ์เอง และทรงบัญญัติให้สวดพระวินัยที่ทรงบัญญัติแล้ว อันเป็นส่วนที่เรียกว่า อาทิกัมมิกจริยกาสิกขา คือเป็นข้อที่ควรศึกษาอันเป็นเบื้องต้นของพรหมจรรย์ ในชั้นแรกก็ประมาณ ๑๕๐ ข้อ สวดขึ้นเป็นปาติโมกข์ แต่ว่าต่อมาได้มีเพิ่มอนิยตสองเสขิยวัตรเจ็ดสิบห้า จึงรวมเป็นสองร้อยยี่สิบเจ็ดข้อ

ฉะนั้น สิกขาบทบัญญัติสองร้อยยี่สิบเจ็ดข้อนี้ จึงเรียกว่าเป็นสิกขาบทที่มาในปาติโมกข์ ซึ่งเมื่อถึงวันอุโบสถสังฆกรรมวันจันทร์เพ็ญ จันทร์ดับ พระสงฆ์ก็ประชุมกันทำอุโบสถและสวดฟังพระวินัยปาติโมกข์ คือสิกขาบท ๒๒๗ ข้อนี้ สืบต่อมาจนถึงบัดนี้ ส่วนพระโอวาทที่พระพุทธเจ้าทรงสวดเองในชั้นแรกดังที่เล่ามานั้นจึงเรียกว่า โอวาทปาติโมกข์ และในพระโอวาทครั้งนั้นเองที่ได้มีคำว่า นิพพาน และอีกคำหนึ่งก็คือคำว่า พุทธ-ศาสนา ซึ่งต่อมาก็ได้ใช้คำว่าพุทธศาสนานี้ เป็นคำเรียกคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ศาสนาของพระพุทธเจ้า ว่าเป็นพุทธ-ศาสนาสืบต่อมา อีกพระสูตรหนึ่งในมหาวิภังคสูตร ได้ทรงแสดงสั่งสอนให้ไม่ประมาทปัญญา คือไม่เผลอปัญญา และทรงแสดงว่าบรมปัญญาหรือยอดปัญญานั้นก็คือญาณ คือความหยั่งรู้อันเป็นเหตุให้สิ้นทุกข์ได้ ทรงสั่งสอนให้ตามรักษาสัจจะและทรงแสดงว่าบรมสัจจะหรือยอดของสัจจะนั้นก็คือ นิพพาน

ทรงสั่งสอนให้พอกพูนจาคะ คือการสละ ทรงแสดงว่าบรมจาคะ คือยอดจาคะนั้น ได้แก่ความสละอุปธิ อันได้แก่สิ่งที่เข้าไปทรงใจ ซึ่งพระอาจารย์ได้แสดงไว้ต่อมาว่าได้แก่ขันธ์ คือขันธ์ ๕ ได้แก่กาม หรือว่ากามคุณทั้ง ๕ ได้แก่กิเลส ได้แก่กรรม คือการงานที่กระทำด้วยความจงใจ ทรงสั่งสอนให้ศึกษาสันติคือความสงบ ทรงแสดงว่าบรมสันติหรือว่ายอดของสันติก็คือความสงบราคะ โทสะ โมหะ ดังนี้

นิพพานมี ๒

นิพพานมี ๒

นอกจากที่มาเรื่องนิพพานในพระบาลีที่ยกขึ้นมากล่าวแล้วนั้น ก็ยังมีพระบาลีที่แสดงนิพพานอีกหลายแห่ง จะยกที่ใช้แสดงกันเป็นส่วนมาก ในพระบาลีอีกแห่งหนึ่งได้แสดงถึงนิพพานสอง คือ

สอุปาทิเสสนิพพาน นิพพานที่ยังมีอุปาทิเหลือ

อนุปาทิเสสนิพพาน นิพพานที่ไม่มีอุปาทิเหลือ

มีอธิบายที่เข้าใจกันโดยทั่วไปตามที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงแสดงอธิบายไว้ในธรรมวิภาคปริเฉทสองโดยความว่า นิพพานของพระอรหันต์ที่ยังมีเบญจขันธ์ คือขันธ์ ๕ ยังเหลืออยู่ คือยังดำรงชีวิตอยู่

เรียกว่า สอุปาทิเสสนิพพาน ส่วนนิพพานของพระอรหันต์ผู้ดับขันธ์คือสิ้นชีวิตเรียกว่า อนุปาทิเสสนิพพาน

นิพพานในที่นี้จึงหมายถึงความดับกิเลสสิ้นเชิง ท่านผู้ดับกิเลสสิ้นเชิงนั้นเรียกว่า พระอรหันต์ พระขีณาสพ พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงเป็นผู้ดับกิเลสสิ้นเชิง ทรงเป็นพระอรหันต์ ดังที่เราสวดกันว่า อรหังสัมมาสัมพุทโธ ทรงเป็นพระขีณาสพ คือสิ้นอาสวะกิเลสทั้งหมด และบุคคลทั้งหลายที่ได้ฟังธรรมคำสั่งสอนของพระองค์บรรลุถึงความสิ้นกิเลสทั้งหมดก็เรียกว่า พระอรหันต์ พระขีณาสพ ดังที่มีประวัติแสดงถึงพระสาวกมีพระเบญจวัคคีย์ พระกัสสป พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ เป็นต้น ซึ่งบรรลุถึงความสิ้นกิเลส เป็นพระอรหันต์ พระขีณาสพในพุทธศาสนา ท่านผู้สิ้นกิเลสทั้งหมดนี้ เมื่อบรรลุถึงความสิ้นกิเลส ดังเช่นพระพุทธเจ้าทรงบรรลุถึงความสิ้นกิเลส เมื่อตรัสรู้พระธรรมในราตรีที่ตรัสรู้นั้น ก็ชื่อว่าได้บรรลุสอุปาทิเสสนิพพาน เพราะว่ายังมีชีวิตอยู่ เหมือนดั่งพระพุทธเจ้าก็ยังได้ทรงดำรงพระชนมชีพอยู่ ประกาศพุทธศาสนาสืบต่อไปอีกถึง ๔๕ ปี เมื่อได้เสด็จดับขันธ์ในที่สุดคือถึงความสิ้นชีวิต ก็ชื่อว่าได้บรรลุอนุปาทิเสสนิพพาน ดังที่เรียกว่า เสด็จดับขันธปรินิพพาน พระอรหันต์ทั้งหลายเมื่อได้ดำรงชีวิตอยู่ ก็ชื่อว่าได้บรรลุสอุปาทิเสสนิพพาน เมื่อท่านถึงความสิ้นชีวิต จึงชื่อว่าได้บรรลุอนุปาทิเสสนิพพาน ดังที่เรียกว่า นิพพาน

ฉะนั้น คำว่านิพพานนี้ จึงเป็นคำใช้ที่หมายถึงพระอรหันต์ทั้งหลาย เมื่อท่านดับขันธ์คือถึงความสิ้นชีวิต เรียกว่านิพพานอีกด้วย คือหมายความอย่างสามัญว่าตาย คล้ายกับถ้อยคำที่ใช้หมายถึงตายของบุคคลทั้งหลายในโลก ที่ใช้ต่าง ๆ กัน ทั่วไปก็ใช้ว่าตาย ถึงแก่กรรม ทำกาลกิริยา และยังมีคำบัญญัติสูงต่ำ เช่นถึงอนิจกรรม ถึงอสัญกรรม สิ้นพระชนม์ ทิวงคต สวรรคต แต่สำหรับพระสงฆ์ก็เรียกว่าถึงมรณภาพ เมื่อเป็นพระอรหันต์ก็ใช้ว่านิพพาน ดังเช่นพระพุทธเจ้าเองเสด็จนิพพานหรือปรินิพพาน หรือเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระสาวกก็เรียกว่านิพพาน เช่นพระสารีบุตรนิพพาน พระโมคคัลลานะนิพพาน ในขั้นนี้ก็หมายเอาอนุปาทิเสสนิพพาน นิพพานที่ไม่มีอุปาทิเหลือ ฉะนั้น คำว่า “อุปาทิ” ในที่นี้ จึงหมายถึงเบญจขันธ์ คือขันธ์ ๕ เรียกว่า “อุปาทิ” ว่าถึงศัพท์ก็เป็นคำเดียวกับอุปาทาน แต่ว่าพระอรหันต์นั้น สิ้นอุปาทานคือความยึดถือแล้ว จึงใช้คำให้ต่างกันว่าอุปาทิ คือหมายถึงขันธ์ ๕ โดยเฉพาะ เมื่อดับกิเลสทีแรก ขันธ์ ๕ ยังดำรงอยู่ ก็ชื่อว่าบรรลุสอุปาทิเสสนิพพาน ดับขันธ์คือขันธ์แตกสลาย ที่เรียกว่าตายในที่สุด ก็เป็นอันบรรลุอนุปาทิเสสนิพพาน

แต่ยังมีอธิบายอย่างอื่นอีก ในคัมภีร์ขั้นพระบาลีเองมีอธิบายโดยความว่า พระอรหันต์ที่ดับกิเลสยังมีอินทรีย์ ๕ ยังมีเวทนา คือยังเสวยสุข เสวยทุกข์ หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่

สุขอยู่ เรียกว่า อุปาทิเสสนิพพาน ส่วนพระอรหันต์ผู้ดับกิเลสแล้ว ไม่มีอินทรีย์ ๕ ดับอินทรีย์ ๕ เสียอีกด้วย ดับเวทนา คือความเสวยสุข เสวยทุกข์ หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขเสียด้วย เรียกว่า อนุปาทิเสสนิพพาน จึงมีปัญหาว่าข้อว่าดับอินทรีย์ ๕ ดับเวทนานั้นหมายถึงอะไร อาจจะหมายถึงการเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธ คือเข้าสมาบัติอันหมายถึงสมาธิอย่างลึกซึ้งแนบแน่นจนถึงขั้นดับสัญญาเวทนาก็ได้ ในขณะที่เข้านิโรธสมาบัติข้อนี้ก็ดับอินทรีย์ ๕ ดับเวทนาทั้งหมด ถ้าหมายอย่างนี้ก็เรียกในขณะที่พระอรหันต์เข้านิโรธสมาบัตินี้ว่า อนุปาทิเสสนิพพาน อีกอย่างหนึ่งหมายถึงดับขันธ์ คือขันธ์ ๕ แตกทำลายที่เรียกว่าตายก็ดับอินทรีย์ ๕ ดับเวทนาหมด ถ้าหมายอย่างนี้ก็มีความหมายอันเดียวกันกับที่กล่าวมาข้างต้น

อีกแห่งหนึ่งอธิบายอุปาทิเสส ถึงความดับกิเลสของพระอริยบุคคลชั้นต่ำ ตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นมาถึงพระอนาคามี คือพระอริยบุคคลชั้นต่ำเหล่านี้ ดับกิเลสได้บางส่วน ยังไม่สิ้นเชิงยังมีกิเลสเหลืออยู่ ดังเช่นเมื่อยกเอาสังโยชน์ ๑๐ ขึ้นแสดง พระโสดาบันละสังโยชน์ได้สาม พระสกทาคามีก็ละสังโยชน์ได้สาม แต่ว่าทำราคะ โทสะ โมหะให้เบาบางลง พระอนาคามีละสังโยชน์ได้ ๕ ฉะนั้น จึงยังมีสังโยชน์เหลืออยู่ที่ยังละไม่ได้ พระโสดาบันก็ยังเหลืออยู่ถึงอีก ๗ พระสกทาคามียังเหลืออยู่ถึงอีก ๗ แต่ว่าบางข้อก็เบาบางลงไป ส่วนพระอนาคามี

นั้นยังเหลืออยู่อีก ๕ ความดับกิเลสของท่านเรียกว่า อุปาทิเสส-นิพพาน ความดับกิเลสที่ยังมีอุปาทิเหลือ ส่วนการดับกิเลสของพระอรหันต์นั้น ดับได้สิ้นเชิงไม่มีเหลือ เพราะว่าละสังโยชน์ได้หมด เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า อนุปาทิเสสนิพพาน ความดับกิเลสที่ไม่มีอุปาทิเหลืออยู่ เมื่ออธิบายอย่างนี้อุปาทิจึงหมายถึงกิเลส เช่นสังโยชน์เป็นต้น เมื่อดับกิเลสยังไม่หมดยังมีเหลืออยู่ก็เป็นอุปาทิเสส ดับได้หมดไม่มีเหลือเป็นอนุปาทิเสส แม้ว่าท่านจะดำรงชีวิตอยู่ก็เรียกว่าอนุปาทิเสสได้ เพราะว่ามุ่งถึงดับกิเลสเท่านั้น

นิพพาน ๒ คือสอุปาทิเสสกับอนุปาทิเสสนี้ เป็นการจำแนกนิพพานที่ใช้กันทั่วไป รู้จักกันโดยทั่วไป และก็ใช้กันเข้าใจกันในความหมายที่กล่าวมาข้างต้นเป็นที่ตั้ง คือดับกิเลสที่ยังมีเบญจขันธ์เหลือยังมีชีวิตอยู่ก็เป็นสอุปาทิเสส เบญจขันธ์แตกทำลายที่เรียกว่าตายนั้นเป็นอนุปาทิเสส โดยนัยนี้คำว่านิพพานจึงใช้ในความหมายทั่วไปว่า ดับกิเลสสิ้นเชิง ดับกิเลสได้ทั้งหมด เมื่อใช้ในความหมายว่าดับกิเลสสิ้นเชิง ดับกิเลสทั้งหมด นิพพานจึงเป็นบรมธรรม ธรรมอย่างยิ่ง เป็นบรมสัจจะ สัจจะอย่างยิ่งในพุทธศาสนา ดังกล่าวมาเมื่อวานนี้

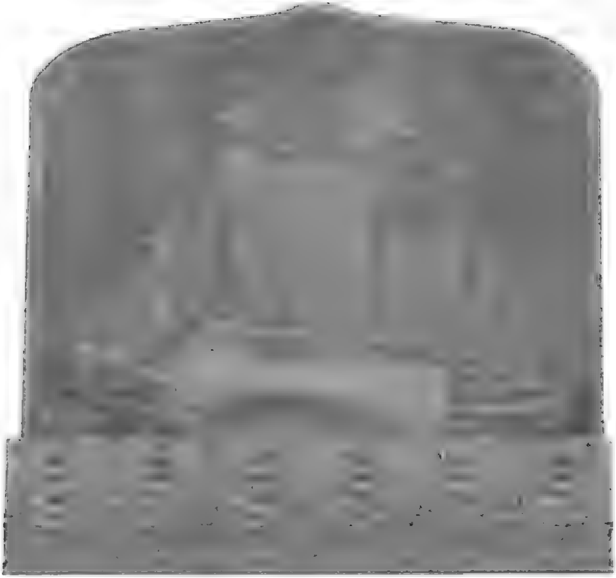
อนึ่ง ความหมายของคำว่านิพพานที่ใช้ในพุทธศาสนาเองยังมีใช้ผ่อนคลายลงมา คือผ่อนคลายลงมาถึงความดับกิเลสได้บางส่วน ก็เรียกว่านิพพานได้ ได้แก่การดับกิเลสของ

พระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามี ดังที่กล่าวมาในอธิบายของนิพพาน นัยที่ ๒ ที่ ๓ นั้นแล้ว อนึ่ง ยังได้ใช้ผ่อนคลายมาถึงนิพพานฌานอีกด้วย คือหมายถึงว่าเมื่อทำสมาธิจนได้สมาธิที่แนบแน่นเป็นอัปปนาสมาธิเข้าขั้นฌาน อำนาจของสมาธินี้ก็ดับกิเลสให้สงบลงไปได้ชั่วคราว เหมือนดั่งหินทับหญ้าในขณะที่ก้อนหินยังทับหญ้าอยู่ หญ้าก็ไม่งอก เมื่อยกก้อนหินนั้นออกแล้ว หญ้าก็งอกได้ ฉันใดก็ดี เมื่อออกจากสมาธินั้น กิเลสก็กลับเกิดได้ ในขณะที่เข้าสมาธิถึงขั้นอัปปนาคือแนบแน่นนี้ ก็เรียกว่านิพพานได้ เรียกย่อ ๆ เพื่อเข้าใจง่ายว่านิพพานฌาน

หรือแม้ปฏิบัติทางปัญญา กำหนดทำความรู้กิเลสที่บังเกิดขึ้นในใจ เมื่อราคะ โทสะ โมหะบังเกิดขึ้นในใจ ก็ทำความรู้ว่าราคะ โทสะ โมหะบังเกิดขึ้นและทำความรู้ว่าราคะ โทสะ โมหะที่บังเกิดขึ้นนี้ ทำให้ก่อกรรมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นไปเพื่อดับปัญญาคือความรู้ประโยชน์ตนประโยชน์ผู้อื่น ดับความรู้ประโยชน์ทั้งสอง เมื่อกำหนดพิจารณาไปดั่งนี้ ราคะ โทสะ โมหะก็ดับสงบ ก็มีความรู้ว่า ความดับสงบราคะ โทสะ โมหะนี้ ไม่เป็นไปเพื่อก่อกรรมเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่นดั่งนั้น ไม่เป็นไปเพื่อดับปัญญาดั่งนั้น ความรู้ความเห็นที่บังเกิดขึ้นนี้ แม้ในขณะที่กำลังพิจารณาอยู่นี้ก็เรียกว่าเป็นสันทิฏฐิโก ธัมโม ธรรมที่บุคคลพึง

ปฏิบัติเห็นเอง เรียกว่า สันทิฏฐิกนิพพาน นิพพานที่บุคคลพึงปฏิบัติเห็นเองดั่งนี้

แม้ข้อนี้ก็มีพระบาลีแสดงไว้ดั่งนี้ และก็แสดงเป็นกลาง ๆ ไม่จำกัดว่า ความรู้ความเห็นความดับความสงบดังกล่าวเป็นไปอย่างสมบูรณ์สิ้นเชิง หรือว่าไม่สมบูรณ์สิ้นเชิงก็ได้ เป็นไปอย่างเด็ดขาด คือเมื่อสงบเมื่อดับลงไปแล้ว ก็เป็นอันดับอันสงบไปเลย ไม่กลับเกิดขึ้นอีก หรือว่าเป็นไปอย่างชั่วคราวแบบหินทับหญ้าดั่งกล่าวนั้น ไม่มีแสดงจำกัดเอาไว้ ฉะนั้น จึงเป็นที่เข้าใจว่า แม้นิพพานปัญญาคือความดับ ความสงบ ที่เกิดขึ้นด้วยปัญญาพิจารณาดังกล่าวนั้น ก็เรียกว่านิพพานได้ นิพพานฌาน นิพพานปัญญา อันหมายถึงว่าเป็นความดับได้บางส่วน เป็นความดับได้ชั่วคราวดั่งนี้ มีคำเรียกว่า ตทังค-นิพพาน แปลว่า นิพพานด้วยองค์อันนั้น คือดับด้วยฌานสมาธิ หรือว่าด้วยปัญญาข้อนั้น อันเป็นของชั่วคราว พึงเข้าใจว่าแม้ทางพุทธศาสนาเอง คำว่านิพพานก็ผ่อนใช้ลงมาได้ดั่งนี้

นิพพานเป็นสัจจธรรม

นิพพานเป็นสัจจธรรม

นิพพานที่ได้กล่าวแนะนำมาแล้ว ได้แสดงถึงเนื้อความของศัพท์และความหมาย ตามที่มีพระพุทธาธิบายไว้ ในวันนี้จะได้แสดงให้ท่านทั้งหลายทราบว่า นิพพานนั้นเป็นสัจจธรรม ธรรมคือความจริง จึงไม่เป็นสิ่งที่เหลือวิสัยจะได้จะถึง ไม่เหลือวิสัยที่จะรู้ เพราะว่าเป็นสัจจธรรมสำหรับจิตใจในภายใน ไม่ใช่ในภายนอก ด้วยจิตใจนี้เท่านั้นจึงจะรู้ จะถึงนิพพานได้ และก็เป็นธรรมชาติธรรมดาอย่างหนึ่งนั้นแหละ เมื่อถึงภูมิชั้นอันเดียวกันแล้ว ก็ไม่ใช่เป็นของแปลก แต่เป็นของธรรมดา เหมือนอย่างว่าผู้ที่กำลังเรียนอยู่ในชั้นอันใด เมื่อได้ตั้งใจเรียนให้สม่ำเสมอ มีความรู้ตามสมควรแก่ชั้นที่เรียนนั้น หลักสูตร

ต่าง ๆ ก็ไม่เป็นของแปลกประหลาด แต่ว่าเป็นของธรรมดา

ในจิตใจนี้ ได้มีพระพุทธภาษิตแสดงถึงลักษณะที่เป็นธรรมชาติไว้ว่า จิตมีลักษณะประภัสสรคือผุดผ่อง แต่ว่าเศร้าหมองไป เพราะอุปกิเลสทั้งหลายที่จรมา จิตนี้พ้นจากอุปกิเลสทั้งหลายได้ ดั่งนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ถึงลักษณะที่เป็นธรรมชาติของจิตไว้ดั่งนี้ คือว่า "ผุดผ่อง" เพราะเหตุไรจึงเศร้าหมองเพราะอุปกิเลสทั้งหลายที่จรมาได้ ก็เพราะว่ายังมีอวิชชา คือความไม่รู้ในสัจจะคือความจริงประกอบอยู่ อุปกิเลสทั้งหลายจึงเข้ามาทำให้เศร้าหมองไปได้

ในตอนนี้ให้สังเกตคำว่า "อุปกิเลส" ที่แปลว่าเครื่องที่เข้ามาทำหรือเข้าไปทำให้เศร้าหมอง ในที่อื่นใช้คำว่า กิเลสคือเครื่องเศร้าหมอง แต่คำเดียว ก็เพราะว่าต้องการที่จะชี้ให้เห็นชัดว่า กิเลสคือเครื่องเศร้าหมองทั้งหลายนั้น ไม่ใช่เป็นเนื้อแท้ของจิตใจ ไม่ใช่เป็นธรรมชาติเป็นธรรมดาของจิตใจ แต่ว่าเป็นสิ่งที่จรเข้ามาหรือจรเข้าไปเท่านั้น เมื่อจรเข้ามาจรเข้าไปแล้ว ก็เข้ามาหรือเข้าไปนอนจมหมักหมมอยู่ ที่ท่านเปรียบเหมือนอย่างตะกอนที่นอนอยู่ก้นตุ่ม ทำนองว่าเข้ามายึดครองจิตใจไว้ แต่แม้เช่นนั้น กิเลสก็ไม่ใช่เป็นเนื้อแท้หรือเป็นธรรมชาติธรรมดาของจิตใจอยู่นั่นเอง จึงเปรียบได้กับแขกต่างถิ่นที่จรเข้ามาพักพาอาศัย แต่ว่าเมื่อมาพักพาอาศัยแล้วก็เลยยึดครองอยู่ไม่ออกไป แต่แม้เช่นนั้นก็ยังไม่ใช่เป็นเจ้าของบ้านอยู่นั่นเอง ยัง

เป็นแขกที่เรียกว่า อาคันตุกะ คือผู้ที่จรมา ฉะนั้น จึงอาจปฏิบัติเพื่อให้พ้นจากกิเลสที่จรเข้ามาดังกล่าวได้ ซึ่งความพ้นนั้นก็เรียกว่า "วิมุตติ" คือความหลุดพ้น เป็นคำที่ใช้ด้วยกันกับคำว่านิพพาน

และก็พึงทราบว่ากิเลสที่จรเข้ามานอนจมหมักหมมนั้น เมื่อมุ่งถึงลักษณะที่นอนจมก็เรียกว่า "อนุสัย" แปลว่า กิเลสที่นอนจม หรือนอนเนื่องอยู่ในจิตสันดาน เมื่อมุ่งถึงอาการที่หมักหมมก็เรียกว่า "อาสวะ" คือกิเลสที่หมักหมมหรือว่าที่ดองจิตสันดานของสัตวโลกทั้งหลายอยู่

อาสวะ อนุสัยนี้เป็นกิเลสอย่างละเอียดที่มีอยู่ในจิต เป็นกิเลสชนิดที่เรียกว่าติดอยู่ในจิตสันดาน แต่ว่าแม้เช่นนั้นก็ยังหลุดพ้นอยู่ได้นั่นเอง เพราะไม่ใช่เป็นธรรมชาติธรรมดาของจิต

อะไรเป็นธรรมชาติธรรมดาของจิต อาศัยพระพุทธภาษิตที่ตรัสชี้ไว้ ก็เก็บความมาได้ว่า ที่เป็นธรรมชาติของจิตนั้นก็คือ "ประภัสสร" คือผุดผ่องดังกล่าวประการหนึ่ง "รู้" เพราะว่าจิตเป็นธาตุรู้ รู้อะไร ๆ ได้ รวมทั้งคิดอะไร ๆ ได้อย่างหนึ่ง จิตเป็นที่เก็บที่ "สั่งสม" เก็บสั่งสมอะไร ๆ ไว้ได้ ทั้งที่เป็นส่วนดี ทั้งที่เป็นส่วนชั่ว ทั้งที่เป็นส่วนกิเลส ทั้งที่เป็นส่วนกรรม ทั้งที่เป็นส่วนวิบาก คือผลของกรรม และเก็บสะสมส่วนดีเป็นบารมี คือความดีต่าง ๆ ไว้ในจิตใจด้วย

จิตมีธรรมชาติธรรมดา "ผุดผ่อง" "รู้" "เก็บสั่งสม" ดังที่กล่าวมา เพราะฉะนั้น จึงรู้อะไร ๆ ได้ และเมื่อรู้อะไร ๆ ก็ย่อมเพิ่มความรู้ความฉลาดขึ้นอยู่เสมอ ย่อมเก็บสั่งสมความชั่วบ้าง ความดีบ้าง ไว้อยู่เสมอ แต่เมื่อยังโง่มาก ก็ย่อมเก็บสั่งสมความชั่วไว้มาก แต่ว่าเมื่อโง่น้อยลง ฉลาดมากขึ้น ก็เก็บสั่งสมความดีไว้มากขึ้น

และตามหลักของสัจจะคือความจริงนั้น ก็คือหลักของเหตุและผลที่สัมพันธ์กัน ตามควรแก่กัน ที่มาเรียกว่าเป็นความดีหรือความชั่วนั้น ก็เป็นการเรียกตามลักษณะ เมื่อเป็นความโง่เป็นความไม่รู้ ก็ย่อมจะเก็บย่อมจะสั่งสมไว้อย่างไม่รู้ไว้อย่างโง่ ๆ ก็เรียกเป็น "ความชั่ว" แต่ว่าเมื่อเป็นความฉลาด ก็ย่อมเก็บย่อมสั่งสมไว้อย่างฉลาด ก็เรียกว่าเป็น "ความดี" ฉะนั้น คำว่า "ดี" หรือ "ชั่ว" นั้น จึงเป็นคำที่ตั้งขึ้นเรียกด้วยมีลักษณะดังกล่าว แต่เมื่อว่าตามหลักเหตุผลแล้ว ก็เป็นไปตามหลักเหตุผลที่สัมพันธ์กันเท่านั้น

และทั้ง ๒ นี้ ย่อมเป็นสิ่งขัดกัน คือระหว่างความฉลาดกับความโง่ ระหว่างความดีกับความชั่ว เพราะเหตุที่จิตมีอวิชชาคือความไม่รู้ ไม่รู้ในสัจจะ ซึ่งเป็นต้นเดิมของกิเลสทั้งหมด ของความชั่วทั้งหมด จึงมีวิชชาคือความรู้ในสัจจะที่ตรงกันข้าม แต่ว่าในขณะที่จิตยังไม่พบวิชชาอย่างเต็มที่ จึงมากไปด้วยอวิชชา แต่แม้เช่นนั้นจิตก็เป็นธาตุรู้ คือมีธรรมชาติ

ธรรมดารู้ จึงได้สั่งสมอบรมวิชชาคือความรู้ขึ้นอยู่เสมอ เพราะว่าต้องประสบพบผ่านสิ่งต่าง ๆ มาเรื่อย จึงได้พบวิชชาคือความรู้ขึ้นอยู่เสมอ เมื่อวิชชามากขึ้นเพียงใด อวิชชาก็ลดน้อยลงเพียงนั้น ในขณะเดียวกัน เมื่ออวิชชามีมาก ความชั่วก็มีมาก แต่เมื่อวิชชาเริ่มมีขึ้น อวิชชาลดลง ความดีก็เพิ่มขึ้น ความชั่วก็ลดลง จนถึงเมื่อวิชชาบังเกิดขึ้นเต็มที่ อวิชชาดับไปหมด ความดีก็บังเกิดขึ้นเต็มที่ ความชั่วก็ดับไปหมด และเมื่อความชั่วไปหมด ความดีก็พ้นหน้าที่

เป็นอันว่าเมื่อสุดดีก็สุดชั่ว ความบรรลุถึงความสุดดีสุดชั่วนี้ มีในเมื่อวิชชาบังเกิดขึ้นเต็มที่ อวิชชาคือความไม่รู้ในสัจจะดับไปหมด เหมือนเมื่อความสว่างบังเกิดขึ้นเต็มที่ ความมืดก็หายไป และเมื่อความมืดหายไป สิ่งทั้งหลายที่เคยถูกความมืดปิดบังเอาไว้ ก็ปรากฏแจ่มแจ้งครบถ้วนทุกประการ ท่านผู้ประกอบในวิชชา คือความรู้ที่บังเกิดขึ้นแจ่มแจ้งเต็มที่นั้น จึงเป็นผู้รู้ผู้เห็นครบถ้วนทุกประการ ไม่มีอะไรบัง เรียกว่าสัจจะคือความจริงปรากฏขึ้นทั้งหมด ซึ่งเมื่อรวมเข้ามาแล้ว ก็คือรู้เห็นใน

ทุกขสัจจะ	ความจริงคือทุกข์
สมุทัยสัจจะ	ความจริงคือสมุทัย เหตุที่เกิดทุกข์
นิโรธสัจจะ	ความจริงคือนิโรธ ความดับทุกข์
มรรคสัจจะ	ความจริงคือมรรค ได้แก่ทางปฏิบัติ

ให้ถึงความดับทุกข์ และเป็นผู้รู้ผู้เห็นในอาสวะ เหตุเกิดอาสวะ ความดับอาสวะ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับอาสวะ อาสวะก็คือกิเลสที่หมักหมมดองจิตสันดานอยู่นั่นเอง ดังกล่าวมาข้างต้น

เมื่อถึงขั้นนี้ อาสวะย่อมดับไปหมดไม่มีเหลือ วิชชาย่อมมองเห็นเจาะทะลุลงไปถึงอาสวะดังกล่าว พร้อมทั้งเหตุเกิดและดับอาสวะได้ พร้อมทั้งรู้ทางปฏิบัติ เห็นทางปฏิบัติ ให้ถึงความดับอาสวะครบถ้วน

นี้เป็นสัจจะที่ปรากฏขึ้นเต็มที่ เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงเป็นผู้รู้ผู้เห็นที่ครบถ้วน จิตที่เป็นธาตุรู้ คือมีธรรมชาติธรรมดารู้นั้นสิ้นอวิชชาคือความไม่รู้ คือไม่รู้ในสัจจะ อันหมายถึงว่าเป็นธาตุรู้ก็จริง แต่ว่ายังเป็นรู้หลง ยังรู้ผิด เพราะยังประกอบด้วยอวิชชาอยู่ ครั้นวิชชาบังเกิดขึ้นเต็มที่ อวิชชาดับไปหมด รู้ก็เป็นรู้ที่ถูกต้อง รู้ถูกรู้จริงครบถ้วนทุกประการ และเมื่อรู้ถูกรู้ถ้วนทุกประการแล้ว ก็เลิกเก็บเลิกสะสมความชั่วต่าง ๆ พ้นจากความชั่วทุกอย่าง และเมื่อเป็นดั่งนี้ ความดีต่าง ๆ ก็หมดหน้าที่ ไม่ต้องกระทำดีอีกต่อไป เพราะการทำความดีนั้น ก็เพื่อที่จะชำระความชั่ว เมื่อชั่วหมดก็เป็นอันว่าหมดดีหรือว่าสุดดี ไม่ต้องทำดีอีกต่อไป ก็หยุดเก็บหยุดสะสมทุกอย่าง แต่ว่ามีความสมบูรณ์ครบถ้วนทุกอย่าง ไม่บกพร่อง ธรรมชาติประภัสสร คือผุดผ่อง ก็เป็นความผุดผ่องอย่างบริสุทธิ์

จึงกล่าวได้ว่า เมื่อสิ้นอวิชชาสิ้นกิเลสทั้งหมด สิ้นเก็บ

สิ้นสะสมความดีความชั่วทั้งหมด มีความสมบูรณ์ทุกอย่าง ไม่บกพร่อง ประกอบอยู่ด้วยความรู้ ด้วยความหลุดพ้น ไม่มีข้องติดอยู่ในสิ่งอันใดอันหนึ่งทั้งสิ้นดั่งนี้ ก็เป็นอันกลับเข้าสู่สภาพที่เป็นธรรมชาติธรรมดาอย่างแท้จริง สภาพที่เป็นธรรมชาติธรรมดาอย่างแท้จริง อันมีความรู้สว่างแจ่มแจ้งอย่างเต็มที่ มีความบริสุทธิ์อย่างเต็มที่ดั่งนี้ คือ "นิพพาน" สิ้นกิเลสเป็นเครื่องร้อยรัดทั้งหมด สิ้นกิเลสเป็นเครื่องเสียดแทงทั้งหมด ไม่มีกิเลสที่เปรียบเหมือนลูกศรเสียบแทงอยู่ในที่ใดที่หนึ่งเลย

นี้คือนิพพาน ที่กล่าวว่าลักษณะที่เป็นธรรมชาติธรรมดาอย่างเต็มที่นี้ เรียกว่า "อสังขตะ" ไม่มีปัจจัยอะไรปรุงแต่งทั้งหมด ไม่มีปัจจัยอะไรกระทำทั้งหมด เรียกว่า "วิสังขาร" ไม่มีเครื่องปรุงแต่งทั้งหมด เรียกว่าอยู่เหนือเหตุและผล.

อันที่จริงเพราะถ้อยคำที่ใช้พูดถึงนิพพานว่าธรรมสูงสุดและคำอื่นที่มีความหมายในทำนองเดียวกันนี้ จึงทำให้เข้าใจกันโดยมากว่านิพพานเป็นธรรมสุดเอื้อมสำหรับบุคคลทั่วไป จนถึงเข้าใจว่าเป็นธรรมที่อยู่เกินวิสัยจะได้จะถึง ฉะนั้นก็ควรทำความเข้าใจในเรื่องนี้ว่า ถ้อยคำที่พูดนั้นก็อาจต้องพูดเช่นนั้นเพราะเมื่อว่าถึงขั้นของการปฏิบัติของการถึงนิพพาน ก็นับว่าเป็นขั้นสูงสุดดังกล่าว เหมือนอย่างขั้นของบันไดที่จะขึ้นไปสู่ตึกสูงหรือที่สูง ก็จะต้องมีขั้นสูงสุด ฉะนั้น เมื่อกล่าวเทียบดั่งนี้แล้วจะใช้ความคิดสักหน่อยหนึ่งก็จะมองเห็นว่า มีขั้นต่ำขึ้นไปเหมือนอย่างบันไดนั้นย่อมมีขั้นต่ำขึ้นโดยลำดับ เมื่อขึ้นบันไดตั้งแต่ขั้นต่ำไปทีละขั้น ก็ย่อมจะขึ้นถึงขั้นสูงสุด

2 030010 166388
ราคา 20.00 บาท